

ספר הילדים החדש

תש"ב-תשמ"א

מכון ש. ש. ו. (ל"ב)
ירושלים

סיון תשמ"ב — מאי 1982

קרן בית הנשיא משרד החינוך והתרבות עירית ירושלים — המחלקה לחינוך
המרכז לספרות ילדים

המערכת: גרשון ברגסון (עורך), ד"ר אוריאל אופק (יועץ מדעי), חוה ויזל,
ד"ר אסתר טרסי, ענת בן-ישי

כל הזכויות שמורות

בהוצאת משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים, דוד המלך 18.

ISSN 0334 — 276 X

עיון ומחקר

תוארי הגודל ומוטענם הרגשי בשירתה של מרים ילן שטקליס

מאת דלית אייזנקרפט

תו: מבין התארים המשמשים בשירתה של מרים ילן בחרתי להדגים דווקא תוארי גודל, משום תפקידם החשוב בשירת הילדים. התארים הנמנים כאן נלכחו משיריה של המשוררת, הן המקוריים והן המתורגמים.

במאמר זה אביא תוארי גודל אחדים משירתה של מרים ילן-שטקליס, כדי להבליט את הפונקציות הרגשיות שהם ממלאים, הן כתארים והן כנסמכים לגרעין שם-עצם, המאציל מאיכותו על האיכות הרגשית של התארים המלווים או-

שכונשמתע מהגדרת התואר הגרודה —
"רב במידה או במספר".

כאשר נצרף את התואר לגרעין השמני, יוצרת תבנית זו של צירוף שם + תואר יחס רגשי, המתגוון לערכיות של טוב /

א. גודל :

את מוטענו הרגשי, החיובי או השלילי, מקבל תואר זה, בדרך-כלל, על-פי הגרעין, שאותו הוא מלווה. לגבי הקורא (הילד) מהווה שם-תואר זה מושג דנוטטיבי, הבא לציין גודל, ולמרות יחסיותו, יתווה בדרך-כלל קו מחשבה של גודל רב, כפי

2. עיין למשל, מ"צ קדרי, ש"י ענגון רביסגונו, בר אילן (תשמ"א).

3. השווה מירי ברוך ומאיה פרוכטמן, לכל שיר יש שם, ת"א (תשמ"ב), פרק ז ; להלן : לכל שיר יש שם.

4. שיר הגדי, יש לי סוד, בחלומי, (דביר ת"א).

5. א' אבן שושן, המילון החדש, הוצאת קרית ספר ירושלים, תשכ"ז, (עמ' 308) ; להלן : המילון.

1. המאמר מיוסד על סעיפים אחדים מעבודה סמינריונית : "מוטענו הרגשי של שם-התואר בשירתה של מרים ילן-שטקליס", שנערכה במסגרת הסמינריון : "הצירוף השמני — צורות, תחביר ומשמעות", בהזדקת ד"ר מאיה אגמון-פרוכטמן, המחלקה לשון העברית, האוניברסיטה העברית בירושלים.

במושגיו, חיה גדולה וכבדה, המסמלת כוח עוצמה וגודל, בניגוד למלים יבכה, שקט, יחכה, והדגש על סיומו של המשפט: דב גדול-דבון קטן. הניגוד בולט כפליים בשל יצירת הצירוף בתוספת צור'ן ון כמציין ההקטנה, בנוסף לתואר קטן המלווה את הגרעין.

"כדור גדול" — בניגוד לעיל — מק'בל ערכיות חיובית גבוהה בשל מהות הגרעין "כדור". המושג "כדור" גורם לכל הצירוף לקבל משמעות חיובית בעינו של הילד, שכן כדור מעצם מהותו מסמל חפץ אהוב מאד בעולם הילדים, וע"י תוספת תואר המעצים אותו מבחינת הגודל, הרי שהסיטואציה הנוצרת חיו'רית ביותר, בדיוק כפי שנוצרה בצירוף "עוגה גדולה".

"סוס גדול" — מסמל לגבי הילד, בדומה לדב, בעל חיים גדול, אך למעשה מבחינה ערכית הוא דנוטטיבי לגביו (אלא אם כן יציין הסוס דמות אהובה או בסיטואציה חיובית אחרת).

"מכוניות גדולות" — גם במקרה ספציפי זה קשה לעמוד על חלוקה ערכית של טוב / רע, אך נקל להבין את הילד הבוחר בגרעין "מכוניות", שאליו הוא מצמיד את שם-התואר המעצים "גדול". תפקידו של התואר להגביר ולהעצים את הרגשת הגודל ביחס למכוניות, הן משום שמכוניות הינן עצצוע הקרוב מאד לליבו של הילד, והן משום ש"מכוניות משא" מסמלות בעיניו חפץ בעל יחסיות גודל רבה ביותר, בדומה ליחסיות הגודל

רע, שהינה קו הערכיות הבסיסי של כל תואר, ואליו מצטרפות קונוטאציות רג'שיות נוספות.

המושג "גדול" מקבל לפעמים מימדים עצומים ומפחידים, ולעתים, בשל מיקו'ר מו של התואר, הוא מקבל חשיבות מש'נית בלבד, שכן ככל שהתואר קרוב יותר לגרעינו, הרי שמתענו עמוס יותר ורגשי יותר. בשל הקונוטאציה הכללית הוא סופג גם מטען שלילי חזק ומאיים, והר'פך מתיאור דנוטטיבי לבעל מטען שלילי ניכר.

עוגה גדולה גדולה חור גדול גדול — באמצעות חזרת שם-התואר פעמיים בר'ציפות, פעם אחר פעם, כחזרה לקסיקא'לית על התואר בלבד או על הצירוף כולו (חור גדול ! חור גדול ו), נוצרת משמעות "חזקה" יותר של גודלו של הגרעין. במק'רה ספציפי זה באה החזרה ליצור אורית שמחה גדולה יותר, וזאת בעקבות הגר'עין "עוגה" העמוס רגשות חיוביים.

בסיטואציה של החור הגדול, הרי שב'רורה כוונת המשוררת להגדיל את מידת החור הנתפס מעצם מהותו כדבר קטן יחסית, והיא עושה זאת באמצעות החז'רה על הצירוף. תופעה זו מופיעה גם בשורה "דב גדול אף פעם לא יבכה, דב גדול ישב בשקט ויחכה, דב גדול אינו דבון קטן" — והפעם זוהי חזרה משר'לשת כאמצעי חיזוק ברור — נסיון להד'גיש את התמונה שתצטייר אצל הילד — "דב", שהינה מלה קונוטאטיבית לגבי הילד — מציינת דמות גדולה ביותר

9. שיר הנדי / הענו, עמ' 24.
10. בחלומי / אבא שלי, עמ' 16.
11. יש לי סוד / עת גור נרדם, עמ' 13.

6. שיר הנדי, יש לי קו, עמ' 15.
7. שיר הנדי, הגרב המסכן, עמ' 46.
8. שיר הנדי / לבדי, עמ' 70.

דה זו מעידה על מהותו ודרגת חשיבותו של תואר זה בשירת הילדים ובשירתה של מרים ילן-שטקליס. התואר מסמל גודל בכיוון "מעט", ויש אפשרות לתוספת צורני הקטנה (משקל קטול הכפלת ההברה האחרונה) המבליטה את הקטנת הגודל, או ליתר דיוק את התחושה היחסית של הגודל הנתון בערכיות של "קטן", ובכך נוצרים שלושה תארי קטנות:

קטן — המציין את הגודל היחסי הרב ביותר מבין השלושה;

קטון — שהינו האמצעי בסקאלה ערכית זו;

קטנטן — הקטן ביותר.

לתואר "גדול" חסרון בעיניו זה, שכן בשל מגבלות השפה אין כל אפשרות ליצור באמצעות צורנים וריאנטות, והדבר רחוק היחידה להעצים את ערכיותו היא באמצעות ערכיות הגרעין שאותו הוא מלווה, או ע"י אמצעים טכניים-סמנטיים כגון השימוש במילות החיזוק כה, כל-כך, מה, הכי, מאד, רב וכד'.

אין זו, כמובן תופעה ייחודית "קטן" אלא היא מאפיינת כל גורם ערכי המציין קטנות, ותופעה ידועה היא שצורנים אלו נוספים גם לשמות העצם.

בשל אפשרות תוספת צורנים זו, הרי שאין לתואר "צורך" בהתעצמות סמנטית בהשפעת הגרעין, כפי שאופייני לתואר "גדול" למשל, אך למרות זאת, אין להתעלם גם לגבי תואר זה ממשמעותות חיוניות קונוטטיביות הצמודות אליו.

לגבי עולם הילדים, כשם שדבר זה נכון לגבי עולם המבוגרים לעתים קרובות, היחס כלפי חפץ קטן עמוס רגשות

אותה מסמל הדב ואף הסוס¹². קבוצה זו של עצמים מסווגת במערכת יחסיתו של הילד כ"בעלי מימדים גדולים" ובמקרה המכוננית אפשר גם לראות נסיון נוסף להגביר את תחושת הגודל באמצעות סיומת המשפט "נושאות מטען" — פעולת הנשיאה כמציינת כובד ניכר, לא כל שכן מטען המרכיב בתוכו ערכי גורם + כובד.

"בן גדול" (תן שלום גם לה, גם לי, בן גדול, חכם שלי)¹³.

זאת היא דוגמה בולטת לקבלת משמעות נלווית לתואר בשל הגרעין, שאותו הוא מלווה. "גדול" מכיל בקונוטציה זו גם את תכונות החוזק, אומץ נימוס וחכמה, ולכן הוא זוכה להתפארותה של האם בו. אפשר ללמוד זאת גם מהתואר המלווה את התואר "גדול" ועוקב לו — "חכם" שהינו ללא ספק בעל משמעות חיובית ערכית גבוהה מעצם הגדרתו, ובארק להדגיש את כל אותן התכונות שכבר נכללות בתואר "גדול" כאשר הוא נאמר מפי האם על בנה. גם מיקומו של התואר, ראשון לאחר הגרעין, ברצף של תארים, מעיד על חשיבותו היתרה (כפי שנאמר לעיל), והתואר "חכם" מהווה רק חיזוק ופירוט למה שכבר נאמר קודם (גדול).

קטן / קטון / קטנטן

לעומת המספר המצומצם של שמות התואר בקבוצת "תיאורי הגודל" יש שלוש אלטרנטיבות לביצוע התואר "קטן". עוב-

12. השווה לאה גולדברג, בין סופר ילדים לקורא, איה, ת"א (בלי ציון תאריך), עמ' 65-66.

13. שיר הגדי / אגודל אגודלי, עמ' 11.

"דגון קטן ושמו שטיין"¹⁷ — אפקט הקטנות והחביבות הנלווית אליו מושג כבר עם הגרעין, המורכב משם-עצם + צורן הקטנה, והתואר מתפקד כמחזק בלבד.

דוגמאות נוספות לקטן :

"ילקוט לא קטן"¹⁸ — מציין למעשה גודל דנטואטיבי ללא קונוטאציות חרי-ביות או שליליות. אך בשל השימוש במלת השלילה "לא קטן", היא יוצרת דנטואציה מוחלטת, אך גם אינה משת-משת בתואר "קטן", שעשוי היה ליצור קונוטאציה של חביבות.

"ואחד קטן-קטן"¹⁹ — בצירוף זה, משתמשת המשוררת באפשרויות הגיוון הפתוחות לפנייה ויוצרת צירוף מוכפל, ויצירת קונוטאציות תואמות לתארים השונים. בשל מקומו של התואר "קטן" יש להניח כי הוא משני בחשיבותו, וכי הופעתו רק לשם חזקת התואר הקודם לו, בעיקר משום שניהם שייכים לאותה קבוצה ערכית (קטן). השימוש הרצוף מעיד על היות התארים שונים זה מזה למרות שייכותם המשפחתית הזוהה, שכן אחרת לא היה צורך להביא את שניהם, או שאפשר היה להשתמש באותו תואר בצורה כפולה. אפשר לט-עון, אמנם, כי ע"י יצירת קונוטאציה אחת תוך שימוש באמצעים שונים, נוצר עניין, ואין הרגשת שעמום, העלולה להיווצר בשל שימוש חוזר באותם אלמנ-

חביבות חיוביים, יותר מאשר כלפי חפ-צים גדולים, ודי אם נסתפק בדוגמה של היחס כלפי גורים, כמסמלי מיניאטורה של דמות ההורה הגדולה יותר, והיחס לגורים יהיה חיובי וחביב הרבה יותר מבחינת הרגשות הנוצרים כלפיהם. בדרך כלל אפוא המושג קטן, או הצטיירות של גודל יחסי קטן, גורר יחס חיובי.

משמעות המושג "קטן" מסמלת פע-מים רבות גם הרגשת חוסר ישע (לגבי חיים — כהיפך של דוממים) ומסכנות, הגוררים יחס של חמלה מצד הצופה / הקורא.

רגשות אלו מתעוררים בדוגמאות ה-אלה :

"אחד קטן נשאר בגן" — חוסר ישע, מסכנות — כולם הלכו והוא נשאר, הר-גשה זו מתחזקת גם בעקבות הגרעין "אחד", המציין גורם לא ידוע, סתמי, לא ספציפי.

"אלישבע הקטנה, מה קרה פה מסכ-נה"²⁰ — מודגש גם מהופעת התואר מסכנה, בסוף השורה באופן מפורש, וכן מודגש באמצעות הפעל "להסתתר" שהינו קונוטאטיבי היוצר הרגשת נפח-דוח, חוסר ישע, מסכנות, בנוסף לשם-העצם.

את השימוש היוצר אוירת חביבות אפשר לראות בצירופים :

"יזה הקטן החכם בעולם"²¹ — מושג בעיקר באמצעות התואר השני ברצף, בשל היותו קטן, ובשל היותו חכם.

17. שיר הגדי / הדג הקטן, עמ' 34, והקונר

טאציה מושתת כבר בכותרת.

18. יש לי סוד / גברת עם כלבלב, עמ' 72.

19. שיר הגדי / אצורצו גמדים, עמ' 17.

14. שיר הגדי / יש לי קן מנבעלים, עמ' 15.

15. שיר הגדי / אלישבע מסכנה, עמ' 36, והכר

תרת עצמה עוזרת ליצירת אוירת חמלה.

16. שיר הגדי / שיר הגדי, עמ' 13.

לחניה, כי ראתה בו את המתאר המדויק לרגשותיה כלפי הגמד.

קטנטן — הינה טכניקת הקטנה נר־ספת, באמצעות הכפלת שני העיצורים האחרונים, ובכך יצירת אווירה חיובית וחביבה יותר מהתואר הדנטואטיבי "ק־טן", וכך: "אל תוך העיניים תרד עננה לבנה קטנטנה"¹⁹, "יש לו ילדה קטני־טנת"²⁰ — אמצעי זה ידוע ומוכר בעיקר בצבעים, כאמצעי להפחתת מידת הצבע והפיכתו לעדין יותר.

קט — לתואר זה, נתייחדה תרגשות הגבוהה ביותר, כנראה, בסולם הערכיות הרגשית של משפחת "קטן", וזאת על פי הגרעין אותו היא מלווה "ילדי". המשוררת יוצרת מתח ניוודים ע"י העמדת האב הגבור לעומת הילד הקט, הישן, האב — הגיבור לבלי חות, הער והשומר, והילד הקט, חסר האונים, הישן למעשה בזכות אביו.

בכל השיר מופיעים שני תארים — הקט והבכור, ועליהם מעמיסה המשוררת את כל רגשותיה החמים, רגשות אם לבנה־אוצרה. שני התארים הבוודים מכילים את כל רגשותיה על רקע גבורת האב ופעלו, שהוא קו המסגרת של השיר כולו.

רם — שלוש פעמים נמצא שימוש בתואר זה בשירתה של מרים ילן. בש־תיים מן הפעמים, משמשת המלה "גשר" כגרעין לתואר, ופעם אחת זהו "כיסא", כיסא השמש. בשלושת המקרים מושג אפקט ניכר של הבעת גודל + כבוד והדר.

טים, אך נראה לי, שאין לראות גורם זה כמכריע בענין זה, שכן לשונה של המשוררת עשירה מאד, אך למרות זאת, אין היא נמנעת מנקיטת שם־תואר חוזר, ולעתים אף בחזרה משולשת (ולדוגמה — "לא סולם סתם, כי אם ארד־ארד־ארד")²⁰.

המשוררת משתמשת בתואר "קטון" כמציין עצמים החביבים עליה יותר, ואשר רוצה ליצור אווירת חביבות רבה יותר כלפיהם. אפשר לראות זאת על־פי סדר הופעת התארים בדוגמה זו — הראשון הוא הקטון ואילו השני הוא הקטן. עובדה נוספת המחזקת טענה זו היא מהות הגרעינים אותם מלווה תואר זה — אפו של דני²¹, דני אינו פתי קטון (תיאורו של דני). הפרח הקטן שדני נתן לרותי, הגמד טימפינטון²² שהינו בעל מטען רגשי עמוס וחיובי יותר מ"קטן", ואח"כ, כדי ליצור מסגרת שלמה היא מוסיפה את "קטן". ואפשר לומר יותר מכך: אילו רצתה, באמת, המשוררת רק ליצור חריזה מלאה, הרי שיכלה להשתמש רק בתואר "קטן", אך דבר זה היה פוגע בריתמוס הפנימי של השיר ובזרימתו, שכן היה יוצר חוסר איזון בין — "ואחד קטן (2 מלים) שם יפה לו טימ־פינטון (4 מלים)", או, למשל להשתמש בתואר "קטנטון" המביע אף הוא יתר עומס רגשי מאשר "קטן" (וראה להלן), אך היא משתמשת דווקא ב"קטון", ויש

20. בחלומי / תפלה, עמ' 19.

21. שיר הגוי / בן שנתיים דני, על' 4.

22. (עפ"י הסדר) יש לי סוד / דני נבור עמ' 20

(2א), אצו רצו גמדים, ראה הערה 21.

23. יש לי סוד / יש לי סוד, עמ' 33.

24. יש לי סוד / מכתב, עמ' 71.

קיים היחס האוהד מעריך ומלא כבוד כלפי רב החובל, והמכשיר המסמל אותו — דהיינו — גשר הפיקוד, במקביל ליחס לטייס ולכלי המייצג אותו — המטוס.

בסיטואציה השלישית — "גשר, גשר גא ורס"²⁸ — שוב אין הכוונה לגשר ספציפי, ואפילו לא לגשר המציין את כל גשרי הפיקוד של רבי החובלים, אלא הפעם זהו גשר כללי לגמרי, במשמעותו הכללית ביותר — כל גשר המקשר את שתי גדותיו של יער, הר, פלג וים (עפ"י השיר).

מסייע ביצירת אוירת עוצמה והערצה זו השימוש בתואר "גא", כתואר עוקב ראשון — "גא" כפותח פתח לקראת התואר הכולל יותר "רס".

בסיטואציה זו, ובעקבות הגרעין (השור"נה במקצת מהגרעין הקודם בעיקר במי"מד היציבות) נוספת תחושת יציבות לתור"אר. גא + רס יוצרים אוירה של חוזק ויציבות.

ענקי/י

פעם אחת משתמשת המשוררת בתואר "ענקי" וזאת כאשר השימוש הוא ביחיד זכר: "הביטו! תותח! כל-כך ענקי"²⁹... ודווקא בסיטואציה זו, יש לשים לב כי הדרך — מישלב ילדותי, אך שימוש זה תורם ליצירת אוירת מימד של עצמה, שאיננו נתפס במערכת הגודל היחסית של הילד.

תוספת גורם ההתלהבות המוצג ע"י

קונוטאציה זו מושגת למעשה כבר מעצם השימוש בתואר זה, שפירושו "גבוה, נישא"³⁰ ואשר רומז בעקיפין גם לאל, בשמשו כינוי לו, אך גם במקרה זה מתוספת קונוטאציה חיובית והרגשת כבוד ועוצמה הן בשל הגרעין המתואר, והן בשל האוירה הכללית הנוצרת במש"פט, בעיקר בעקבות נושא המשפט:

"יורד השמש מכסאו הרם"³¹.

תואר מתאים יותר לתאור השמש לא יכלה המשוררת לבחור: צירוף של כבוד, הערצה, עוצמה והדר, עם מטען רגשי כבד של יראה = פחד + כבוד.

"ורב חובל זקוף על גשר רס"³² — גם כאן תורמים הנושא (רב חובל) + התואר (זקוף) רבות לסיטואציה החיובית המת"וות לתואר "רס".

הן רב החובל והן התואר "רס" אינם מציינים פרטים מסויימים, אלא הינם תיאורי סוג, כמייצג המין כולו, זוהי גם הסיבה שאין רב-חובל מיוזע. מאחר והסיטואציה היא סוגית, גם על הגשר להיות מעין סוגי, ולא לציינ גשר פרטי, ספציפי אחד, וזוהי הסיבה שהוא מתואר בתואר "עמוס" זה, שכן רב החובל מעל גשר זה צופה על כל העולם, הוא אינו בתפיסת ידו של כל אחד, אלא הוא אחד כמייצג הרבים. גם בסיטואציה זו קיים יחס חזק של הערצה וכבוד: רב החובל משקף דמות נערצת בעולם הילדים, בדיוק כשם שדמות הטייס משקפת דמות נערצת (והטייס נזכר בבית הקודם), ולכן

25. המילון — עמ' 2527, ערך רס.

26. יש לי סוד / עת גור נרדם, עמ' 11.

27. יש לי סוד / עת גור נרדם, עמ' 14.

29. בחלומי / הקטר, עמ' 57.

28. בחלומי / גשר של ניר, עמ' 52.

ממישלב שפה גבוה יחסית למישלב הש-
פה (ילדותי) התואם את הקבוצה אליו
מופנה השיר, אך מגמה ידועה היא
אצל מרים ילן — העשרת לשונו של
הילדינו.

במקרה זה, אנו רואים שאין הצטרפות
של קונוטאציה חיובית או שלילית לתו-
אר, וזהו ציון גודל בלבד, אלא שהגודל
הינו מעבר לתפיסתו של הילד — כל דבר
שאין הוא יכול להקיף בידיו או בעיניו,
מסמל לנביו שיא גודל חדש, והוא מציין
אותו בתואר "ענק/י". למעשה ע"י ציונו
של התואר כ"שיא" שאין גדול הימנו,
הרי שיש לציין שהוא מאבד מעט מיח-
סיותו, שכן קצהו העליון ידוע, ונותר
רק המרווח בין השיא לפחות ממנו (שגם
בו נותר עוד כר פעולה נרחב), אך למ-
עשה, גם נקודת שיא זו אינה מוחלטת,
ואף היא יחסית, שכן אם אין הילד יכול
לקבוע בודאות את יחסיות הגודל — כי
אין הגודל נתפס במוחו — הרי שהיח-
סיות נשארת גמישה. לילד יש תחושה
של יחסי גודל, והוא מתאים יחסים אלו
לשפתו. בכל האלמנטים האלה עשתה
המשוררת שימוש יפה, ובבדיקה שערכתי
בכל שמות התואר בשירתה הועלו מסק-
נות דומות.

31. השווה: לכל שיר יש שם, פרק ה, 2.

עמ' 56—61.

סימני הקריאה (i) ואמצעי הביטוי לחי-
זוק — כל-כך, מוסיפים לתחושת המש-
לב הילדותי, אך מבהירים גם את חוסר
יכולתו של הילד לתפוס את מהות גודלו
של התותח, ונוצר הרושם, כאילו הילד
משתמש במושג המציין את שיא הסקא-
לה, תיאור הגודל "הגדול" ביותר, שאין
למעלה הימנו.

שני הגרעינים המתוארים בשלש סי-
טואציות אלו הינם התותח (פעמיים)
והצבים. התותח, המאופיין בלשון מישלב
ילדותית, מופיע בלווי אותו תואר, אך
ב"שינוי אדרת" של הגרעין, "בריה",
כמציין עצם שאינו ברור טיבו. שימוש
זה מוזר, שכן ללא ספק מלה זו הינה
במישלב גבוה הרבה יותר, וספק אם הילד
מבין את מהותה. יתכן שזהו אמצעי
נוסף להגביר את סקרנותו של הילד —
הוא שומע על "משהו" בעל מימדים
עצומים, אך אינו מזהה את העצם, וב-
ודאי שאינו יכול לזהות ולהעריך את
גודלו, היקפו ומימדיו.

"צבים ענקים" — "ולראות איך צבים
ענקים שם שטים" — מופיע בסיטור
אציה המורכבת כולה מלשון הילדים,
ובמישלב ילדותי, ולכן אין פלא שהתואר
מופיע בשיר זה. יש לציין כי גם בשיר
זה קיימים מעט מושגים הלקוחים

30. בחלומי / מפני ש... עמ' 45.

רחק ואחדות או: השתקפותה של הפילוסופיה הדיאלוגית בשיריו של דוד אגמון*

מאת מאירה כרמי-לניאדו

המציאות כולה ולימד עצמו להסתכל על ההוויה כעל מצבור של עובדות ות-הליכים כשהוא עוצם עיניו מראות ואו-טם לבו משמוע את כוחות החיים המפ-כים בכל. לאדם הזה החיים הם אוסף של נתונים שיש לצברם, למיינם, לספרם לחלקם ואפילו להשחיתם או להשמידם בשם הקדושה של המיון והאיסוף. אדם כזה אוהב את המציאות לא כשהיא לעצמה — שהוא התנאי ליכולת ההיכנ-סות לזיקה לפי בובר — אלא אהבת המציאות של אדם כזה היא למען עצמו, למען ספק את יצר החקר אשר בו, והוא אכן 'אוהב' את המציאות אבל זוהי אהבה של תאוה. אומר דוד אגמון:

"גם דן חברי את הפרח יאהב,

אותו הוא קוטף ותולש כל עליו.

הוא תולש ודורש מה אין בו מה יש:

מדוע ולמה לו צבע של אש?

ומהו אבקן ומחי כותרת,

גביע היכן ומה את פטוטרתי?"¹

1. אגמון דוד. טל ועלעל. מו"ל עמ' 267, תל-אביב, 1967.

מרבית שיריו של דוד אגמון מבטאים עולם של זיקה הדדית. כמו אצל האצ-בעוני של ביאליק כך גם אצל דוד אגמון העולם הוא עולם שחי באחדות צוחקת, צוהלת, נאבקת, כמהה ועורגת. העולם הרגשי, התמיהה, הפליאה והתום, הצ-מיחה וההתפתחות הניכרת במציאות כולה כובשים את לבו של האמן והוא נותן להם מבע בשיריו. ואולם דוד אגמון כבן תקופתו וכבן זמנו אינו יכול שלא לראות את הפן השני של החיים, את הרחק והפירוד הפוגעים בבני אדם ובי-חיהם והוא נותן גם להם מבע בכמה משיריו. אצל דוד אגמון — דבר שגם בובר היה ודאי מסכים לו — האחדות היא מטבע המציאות ואילו הרחק הוא נחלתו של האדם בלבד ולא כל האדם כי אם האדם העירוני, שניתק מגע עם הטבע וכלא עצמו בין קוביות בטון ואס-פלט. האדם הזה ניתק עצמו גם מחוק החיים שהוא הזרימה וההתהוות של

* פרק מתוך ספר על ספרות ילדים העומד לצאת לאור בהוצאת "דביר".

מתוך הדברים רואים אנו בעליל כי אהבתו של דן לפרח אינה אהבת הזולת באשר הוא אלא זאת תאוות החקר אשר בזכותה מותר לקטוף ולתלוש את כל עליו של הפרח ולהשחיתו. עניינו של השיר שאנו דנים בו אינו אהבת החקר של דן אלא השוואה בין שתי האהבות: של דן ושל הילד הכותב. בשביל דן פרח הוא אובייקט לתלישה וללימוד ואילו בשביל הכותב פרח הוא משהו אחר לגמרי, בשבילו הפרח הוא שיר, הוא חיוך־סוד, היינו זוהי שלמות אחת בלתי מתחלקת (להבדיל מהחלוקה לפרטים של ידידו דן) המעבירה אל המסתכל את סוד החיים, את סוד היוכי את סוד הנעורים והפריחה הריחנית לאמור: את כל שאינו בספירה, מנייה ולימוד אלא יש בו מעוצמת החיים בטהרתם. נקרא את אשר כותב המשורר:

”תמיד את הפרח אהבתי מאד,
תמיד בשבילי הוא שיר, חיוך־סוד...”

ג

ואני את פרחי אהבתי כמו נוף,
תמיד בשבילי הוא בוקר בלי סוף,
אני את הפרח אהבתי פורח,
להביט בו פשוט ולחוש את הריח.

המשורר מנגיד בשירו את שני הילדים. הכותב וידידו דן, ואין זו הנגדה לשם השעשוע בלבד אלא ההנגדה היא בעמ' דותיהם השונות של שני החברים כלפי פרחים ואם תרצה — כלפי החיים בכלל. נקודת מבטו של דן היא נקודת מבטו

של האדם המודרני, היא נקודת מבטו של המדע. דן מתיחס אל הנגלה במצי' אות והוא מתיחס אל המציאות כאל אוסף של עובדות ונתונים המהווים אוב' ייקטים לחקירה ואילו הכותב מתיחס אל הנסתר שבמציאות, אל הסוד המע' ניק לנו שלמות קורנת יפעה כזאת כמו הפרח. נקודת מבטו של דן היא מרוחקת. הוא צופה בפרח ממרחק, מבלי שהיה משתף עצמו בסודו, בריחותיו, בחד' פעמיות המיוחדת הזאת ההופכת לשיר המתנגן בנפש, מרטיט אותה ומעשיר אר' תה בחוויה המיוחדת הנקראת פרח וא' שר אין מלים בעולם שיכילו ויגדירו אותה, שכן ייחודו ויחידותו של הפרח אינם בני הגדרה ומיון והם שייכים אל המופלא שבחיים. דורנו שניתק עצמו מכל מגע עם המופלא, צימצם את המ' ציאות לעובדות ונתונים בלבד והפך לאספן ולחקרן של עובדות, אולם נמצ' אים למזלנו — כך סובר המשורר — עוד אותם אשר לבם פתוח אל הרז שבהוויה כמו הילד שבשירנו וכמו — כך נוסיף אנו — האמנים, הילדים לפני שכיוונו אותם לראייה מדעית בלבד, אנ' שים בעלי חוויה דתית עמוקה וסתם אותם שלא נתקפדה בהם הזיקה אל הסוד והם מהלכים במציאות כילדים קטנים המגלים בכל פגישה את המופלא מחדש. מכאן נבין שנקודת מבטו של הכותב (לעומת דן) היא נקודת מבט של שיתוף ושל מעורבות שלא על מנת לר' כוש ולהשתמש אלא על מנת ליהנות ולהשאיר את האחר לחיות את חייו הוא. במלים אחרות: זוהי נקודת מבט של שיתוף וקירבה אל המציאות או בלשונו של בובר: זוהי נקודת מבט של

זיקה. הרחק מול הזיקה הן נקודות ההתייחסות למציאות העולות מתוך השיר והם ההבדלים בין הכותב לבין ידיו.

אמרנו בדברינו שהמשורר רואה את הפירוד כמנת חלקו של האדם העירוני שניתק עצמו מן הטבע וממחזוריות חייו וחתם עצמו באבנים ומלט. האבנים, המלט ומדרכת העיר חונקים כל חיים מעליהם אבל ביניהם, מסדקי האריחים, צצים הפרחים ועולים החיים, באשר כוח החיים חזק הוא מעוצמת הבלימה של האבן ויכול לה. זוהי אמונתו של המשורר הבה נקרא אותה כלשונה :

על מדרכת עיר ומלט
מסדקי האריחים,
פה ושם צצים לפלא
אביבי זהב־פרחים.

על מדרכת עיר וקצב
אלפים חולפים ליום.
אל כל הלך לחש־פרח :
"האדם, שלום !"

על מדרכת עיר חופזת
איש מלכת נעצר.
אל הפרח שח ברטט :
"רב שלום, רעי מכבר !"

אנשים חולפים מדי יום על המדרכות ומשאירים אחריהם קצב וחיפזון בלבד. הם אינם פנויים לראות את 'אביבי זהב־פרחים' הלוחשים להם שלום, ואולם הפרחים אינם מרפים ולכל הלך הם לוחשים "האדם, שלום". ברכה זו של

הפרחים צופנת בחובה את סודו של השיר : הפרחים מברכים לשלום רק את האדם שכן רק הוא מסוגל להיכנס לזיקה ולראות את עולם האחדות שהיופי הוא מסגולותיו ולא את עולם העשייה בלבד. אלפי האנשים החופזים יודעים רק את החפזון והקצב, את המעשה, אין בהם דעת השיתוף והקירבה ולכן אין הם בגדר בני אדם, ואילו האחד הנעצר מלכת ומבחין בפרח ושח אליו ברטט : "רב שלום, רעי מכבר !", האחד הזה שליבו מתפנה מעולם העשייה אל עולם החיים, הוא זה היודע את הרעות, הוא האדם.

בשיר קטן זה מביע לפנינו המשורר את דעתו האומרת שהחיים המודרניים החפוזים, החתומים וחסרי הנוי מרחיקים את האדם מן החיים אל עולם הפירוד עד כי הוא חדל להיות אדם, אולם תמיד יהיו כאלה שלא תכבה בהם השלהבת ובתוך חומות הבטון ישיחו ברטט עם פרחים.

בשיר "עמד לו סוס מלכת", מעמיד המשורר את הניגוד בין שתי השקפות העולם כשהוא מקוטב יותר. הוא כותב :

עמד לו סוס מלכת,
סוס רתום לעגלה,
לפוש לו אך לרגע
באמצע כביש סואן
ולא ליד מדרכת.

מאחוריו חיש הסתדר
טור מונית צופר
רועש ומטרטר.
ונהגים מזועפים
בפנים משלהבים

3. שם, עמ' 23.

קצרי־רוח, דחוקי־זמן
קופצים אגרופי, אות וסימן
אל הסוס זה העקשן ;

הנהגים מאיצים בסוס ללכת :
"יפה ושם סילון קללות",
אך הסוס :

בעצם, מה קרה ?

בעצם, מה כאן יש ?

עולם מוזר ומשונה...

מה הפחז הנורא ?

מה הבהל הגועש ?

לבסוף "ויותר הסוס"
"ובאיר של יוס־ניסן,

בכרך זה הנסאן

ריח הפריחה עמד

של התפוז".

הסוס ולרדת לעמקי צרכיו הוא. האדם
המשתמש במכונה הפך להיות כמוה
ואיבד את הזיקה שהיתה לו לסוס בפרט
ולעולם החי בכלל ומכאן גם איבד את
ההבנה ואת התחושה לעולם ההוא.
האדם קיבל עליו את החוק המכני והוא
פועל לפיו, כך שבעולמו החדש אין מקום
לאתגרות ולמנוחה.

בעולם הזה של בטון וקצב אין מקום
למנוחה, שם יש לעשות והעשייה אף
היא הפכה לעשייה מכנית שכוחה מכוח
חוקי החומר ולא מחוקי האדם. והנה,
עומד לו הסוס כמו מן הצד ומתבונן
בנעשה ואינו מבין על מה הפחז והרעש
הנורא, סך הכל עמד לו סוס לפוש קמ־
עה. לא הבין הסוס מה כאן קרה ואחר
"שלו, סולת, רב נימוס ויתר הסוס, הרים
רגליו, והתחיל לזוז..." וראה את הניגוד

שמתגלה לעיניו : הסוס הבהמה, הוא
בעל צלם אנוש. הוא יודע לסלוח, יודע
נימוס ויודע לוותר ; הוא הרים את
רגליו וזו משם. ואילו נהגי־המכוניות
שמאחריהם, האנשים, הם איבדו את צלם
האנוש שלהם, הם שכחו לוותר, שכחו
לסלוח ושכחו את הנימוס והאדיבות,
זו הדרך האנושית של הבעת רגישות בין
איש לרעהו. אכן, עולם שנהפך וסיומו
של השיר מאיר את כולו. בתוך ההמולה
של הכביש הסואן לא קיימים לבד מן
הקצב, הדחק, הזעף והקללות. אבל,
משמתגלה 'אנושיותו' של הסוס ומאיר
אלינו מחדש אורה של התקווה לעולם
יפה יותר ולו אף עולם סוסני יונתן
סוויפט במסעי גוליבר מסיים המחבר
בבית אחרון בהביעו תקווה זו : "בכרך
עמד ריח הפריחה של התפוז". ריח
הפריחה פירושו הוא התחדשות החיים

השיר שלפנינו מעמיד זה מול זה את
הסוס — החי לפי קצב החיים של הטבע
ואת 'העולם המודרני' שסימן ההיכר
שלו הוא הכביש הסואן. הסוס, בהיותו
בעל־חיים חייב לחיות לפי הרייתמוס
הטבעי היינו — פעולה — מנוחה —
פעולה, ומאחר שהוא עייף מעט הוא
עצר לננו. הסוס היה כלי התעבורה
הישן וכל זמן שהוא שרת את האדם
היה האדם תלוי בקצב חייו שהתאים
לקצב החיים האנושי וחי לפיהם. ואולם
הסוס הוחלף בזמנים החדשים שלנו
במכונה וזו אינה יצור חי ועל כן איננה
חייבת להישמע לחוקי החיים. המכונה
היא יצור מכני ואין לה צורך במנוחה
לשם החלפת כוח ומובן שאין לה הבנה,
ועל כן היא איננה יכולה להבין את

שיר קטן ופשוט זה הוא ביטוי של הקירבה בטהרה: הילד ועצו לפותים שניהם, משתרגים יחדיו וצומחים יחדיו... משל דם חיים אחד זורם ומפכה בעורקיהם. איזו תחושה נפלאה של אחדות מלאה עם הטבע, כמוה כאצבעוני הקטן של ביאליק שהוא בר־בית בעולמו. וכמו לחזק את דברינו ממשך המשורר בבית השני ושם את אזנו ללב העץ, והנה 'קולח שירו רענן'. המשורר תופש את העץ בעוצמת החיים שבו, בקילוח שיר הצמיחה וחדוות הגדילה, ותחת חיבוקו של הילד הופך העץ לכפילו, הי־לד מאזין לפעילות לבו של העץ ונולדת ביניהם הזיקה. אפשר, יהיה מי שיחשוב זאת להגזמה לדבר על זיקה בין עץ לילד, לכן נזכיר כאן שבובר, ברצותו לתת דוגמא לזיקה עם הטבע מביא את משל האילן הידוע בראשית ספרו 'בסוד שיח' והדברים מוסברים שם היטב. מצאנו שהילד והעץ שרויים בזיקה זה לזה ואכן שתי השורות האחרונות מאשרות דברים אלה. הילד המקשיב ללבבו של העץ ולשיר צמיחתו הקולח, מקשיב ללבבו הוא ולפעימותיו הנמרצות (הפועם, הפר־עם) והוא מגלה שלבו, רן כלב העץ, היינו דופק חיים אחד לשניהם, פעימת צמיחה אחת בעורקיהם. לא פחות מאצבעוני הקטן של ביאליק, ואולי אף יותר נותן הילד בשירו ביטוי לעולם האחדות. ראינו עד כאן ששירתו של המשורר נעה על הרצף שבין עולם הפירוד לעולם האחדות והשיר האחרון שהבאנו היטיב לבטא עולם זה. דבר זה נותן מקום לצמיחתה של ספרות ילדים שפניה אל עולם האחדות ואשר תתן לו ביטוי ותפתח את לבבות הדור הגדל אליו.

בטבע ואולי 'אנושיותו' של הטוס יכולה לתת עוד שבי של תקווה להתחדשות החיים, קרי: החיים האנושיים בעיר.

עד כאן עמדנו על שני שירים המתארים בצורה קודרת את המכניות שהשתלטה על האדם המודרני. ניתן היה לחשוב שראייתו של דוד אגמון היא עגומה מעיקרה ולא היא: רוב רובם של שיריו שופעים אור וחיוכים, אהבה, רעות וצמיחה. אלא שהאור הזה איננו בין קורביות הבטון שבעיר, האור הזה נמצא בטבע, מקום שם לא הופר חוק החיים הטבעי והאנושי. נסביר: חוק החיים הטבעי עדיין משתמר בטבע — זה מובן ואינו דורש הסבר. ואולם חוק החיים האנושי — הוא האהבה והזיקה לפי בובר — יכול גם הוא להגיע לידי ביטוי המלא אצל דוד אגמון עם יציאתו של האדם אל הטבע שם קורנת אליו הבריאה כולה. ואילו לעיר, שסגרה עצמה בקוביות בטון, אין הקרינה הזאת מגעת. נביא לדוגמא שני שירים מתוך רבים, רבים מלאי אור ואהבה:

עצי ואני

ככה, פשוט, אצמד אל עצי,
אל עצי הצעיר והרך,
אלפות בזרועי את גזעו הירוק,
יחדיו נשתרג ונצמח.

אשים את אזני ללבבו ואקשיב:
קולח שירו שאנן.
אקשיב ללבבי הפועם, הפועם-
כמוהו, כמוהו הוא רן.

5. אגמון דוד, נשם ראשון, דברי תל-אביב, 1959.

בידו של אבא טוב
העולם חביבי.

השיר שר על יום הולדת לילך. יש החוגגים ימי הולדת בבית, יש החוגגים אותם בגן-הילדים או בבית הספר ויש החוגגים אותם במשפחה. דוד אגמון חוגג את יום ההולדת בגינה. זהו המקום בו הוא יכול להגיע לתחושה של אחדות עם הטבע ולחוש את החג ואת הגיל. ואכן התחושה האופפת את הקורא למקרא השורות היא תחושה של חג! כמו אצבעוני הקטן כך מוצאת לילך את עצמה בת-בית בעולמה והאחדות עם העולם הזה היא המקנה את שמחת שמחת החיים ואת היופי לשיר. הטבע כולו צוהל לקראתה של לילך ומשתתף בשמחתה, והעולם... העולם השלם הזה שהיא בת-בית בו הוא 'כה חביב' בידי של אבא טוב. כאן נשלם המעגל ונסגר: לפנינו אחדות המתקיימת בין השלושה, הילדה, האב, והטבע. ומשנכנס האב לת- מונה הרי גם העולם האנושי נעשה שותף לחוויה.

6. ש.ם.

מרביתה של שירת דוד אגמון יונקת את שורשיה מעולם שהתום עדיין שורה בו והיא מבטאת תום זה. נחתום את דברינו על משורר זה בשיר זיקה נוסף, שיר אחד מני רבים, רבים מאד.

יום הולדת לילך

א

יום הולדת לה היום,
לילדה לילך,
לגינה אותה ביד
אבא טוב לקח.

ב

לקראתה צוהל השביל,
אגל טל מזהיר,
ופשוש בין השיחים
מקדמה בשיר.

ג

אט הרוח מלטף
את לחמה ושח:
רוב ברכות ליום חגך,
שפע גיל, לילך!

ד

ושוחקת לה לילך
שחוק תודה סביב;

ספרים לגדולים על ספרים לקטנים

“לכל שיר יש שם”

מאת אוריאל אופק

כל שיר יש לו שם, ויש לו גם נושא ותוכן, מיבנה ואווירה, וכמובן — גם מחבר (אף אם אותו מחבר נהפך במרוצת השנים לאלמוני, או ל'עממי'). ומשנהפכה הספרות בדורנו גם למדע, או ל'תורת-סברות', נעשה השיר לילדים גם נושא למחקרים, עיונים וניתוחים תכניים, ערכיים, אסתטיים, לשוניים ותחביריים.

ספרן המשותף של מירי ברוך ומאיה פרוכטמן, חוקרות ומרצות בתחומי הספרות, הלשון והחינוך באוניברסיטה העברית בירושלים, כולל י"א פרקי עיון בשירת הילדים, כאשר הקו השליט בו הוא ההיבט המבני-יצורני של השיר. וייאמר מיד, כי המחברות הגישו לנו ספר עיוני מאלף ורב-ענין, הכתוב ביסודיות, בבקיאות ומתוך גישה מקורית, גם אם ניתן פה ושם לחלוק על הנחה מסויימת. דרך-ניתוח או מסקנה שהכותבות הגיעו אליה.

הספר הורכב, בחלקו הגדול, ממאמרים ומחקרים, שפורסמו בעבר בכתבי-עת אחדים (בעיקר "ספרות ילדים ונוער" ו"מעגלי קריאה"); אותם מאמרים הורחבו, או אף נכתבו מחדש, וכך ניתן לקרוא ספר בעל רצף אורגני, שבו פרק מצטרף לפרק, והפרקים כולם יוצרים שלימות הומוגנית. הספר פותח בדיון על האופנים השונים שנוקטים היוצרים במתן שמות לשיריהם (שמות מרמוזים, שמות סמנטיים, ממצים, חלקיים וכו'), והתפקיד שממלאים השמות אצל הקורא הצעיר (מידע, ציפיה, סקרנות). מכאן עוברות המחברות לדיונים על 'הדובר והגומען בשירת הילדים', על הקשר בין החריזה בשיר לבין תוכנו ומשמעותו; על דרכי הביטוי והדיבר בשירה לגיל הרך; על האלוזיה בשירי ילדים, כלומר — שיבוץ ביטויים או רמזות מיצירה ספרותית ידועה ביצירה אחרת (והוא אחד הפרקים העשויים להיקא בעניין ובהנאה גם על-ידי קוראים 'סחם', ולא דווקא סטודנטים ואנשי ספרות). בהמשך עוסקים הפרקים בתפקידו של שם-התואר בשירת הילדים, בתחביר וכפועל, בתיאורי הנוף, בהומור ואחרון אחרון — עיון יסודי במקומן של הפתטיות והרגשנות בשירת הילדים.

1. "לכל שיר יש שם", עיוני ספרות ולשון בשירת ילדים, מאת מירי ברוך ומאיה פרוכטמן (אגמון), תל-אביב, הוצאת "ספירוס" 1982, עמ' 136.

כל הפרקים נכתבו מתוך בקיאות מפליאה, הסתמכות על מחקרים ולעזיים בתחומים האמורים (בעיקר מחקרים אנגליים וגרמניים), ובסגנון בהיר ומדויק (אם כי, לטעמי האישי, הפריזו הכותבות בהזדקקות למונחים ולעזיים, בעיקר כאשר מצויים מונחים שווי-ערך להם בעברית. מדוע לכתוב, למשל, 'דיבר פיגורטיבי', כשאפשר לכתוב בעברית נאה ומדויקת 'דיבר ציורי'?).

המחברות מסיימות כל פרק עיוני במסקנה, או בהצעת מסקנה. מאלף ואף מהנה הוא הדיון בתפקידי שמות-התואר בשירי ילדים ובמטען הריגושי המצוי בהם: צירופם של שמות-תואר 'רכים', למשל, משקפים את יחסו החיובי של הילד לחברתו; בעוד ששימוש מתוחכם בשמות-התואר, הנעשה בשירה המודרנית לילדים, מעידה על גישה פחות מתודית ופתוחה יותר. בפרק האחרון ניסו הכותבות להגיע למסקנה כי בתקופתנו, בה מקובל לראות את הרגשני כרכרוכי, נמנעים המשוררים ככל האפשר מכתובה על נושאים סנטימנטאליים; אך דומני שמסקנה זו טעונה עיון נוסף. בכמה וכמה משירי המשוררות שלנו, בנות המשמרת הצעירה, נוכל למצוא שירים לא מעטים, שאפשר לכנותם 'סנטימנטאליים', ודי להזכיר לדוגמה את ספרה של תרצה אתר "מלחמה זה דבר בוכה" (הוצאת "הקיבוץ המאוחד", 1975).

"לכל שיר יש שם" הוא ספר ראשון מסוגו בעברית; ועל כן אי-אפשר כמעט שלא יהיו בו נקודות-תורפה, או דברים הטעונים תיקון. אציין את ההשגות והטעויות הבולטות ביותר, בתקווה שאלה יבואו על תיקונן במהדורה הבאה של הספר. ואפתח בהערות-השגות ענייניות אחדות: הכותבות מציינות (עמ' 25) כי בשירת שנות השבעים והשמנים חדרו לשירי הילדים ביטויי השפה המדוברת ואפילו ביטויי עגה, עד ש"יש בשירים לגיטימציה לשיבושי לשון". אותה לגיטימציה ניתנה, כידוע, ע"י אברהם שלונסקי כבר בשנות השלושים הראשונות, עם הופעת פרקי "מיקי מהו" הראשונים על דפי המוסף לילדים של "דבר". הכותבות מזכירות אמנם את שלונסקי בעמוד זה, אך הדיוק ההיסטורי לוקה כאן בחסר*.

הכותבות קובעות בפסקנות כי "הדובר בשיר תמיד פונה אל נמען כלשהו" (עמ' 28). קביעה זו ראויה לדעתי לסימן-שאלה גדול. כחובב שירה, וכמי ש'חטא' בעצמו בכתיבת שירים, חסר לי בדיון מעניין זה האיזכור כי המשורר הלירי כותב קודם כל לעצמו, וגם כשיר-ילדים עשוי הילד הדובר 'לשוחח' עם עצמו, תוך התעלמות מן העולם הסובב אותו. וגם אם הזכירו הכותבות 'נמען פנימי שבתוך השיר', לא כלי-כך הסכמתי עם קביעתן כי הנמען האמיתי בשירה המצוין של נורית

* למען הדיוק ההיסטורי:

אכן שלונסקי נתן לגיטימציה לביטויי עגה בשנות השלושים, ולטעמי הפריזו בשימוש העגה והערתו על כך בספרי "שלושה דורות בספרות הילדים העברית" עמ' 238. לשמחתי שלונסקי עצמו חזר בו מגישתו זאת וכך אמר בשיחה בראדיו בתשל"ה:

"אני הייתי המתירן הראשון, אבי הפנים השוחקות לגבי הסלנג, השגיאות החברה-מניית בדיבור... עכשיו אני אחד מאלה המוכנים ללחום נגדו, ולא נגדו — אלא נגד חוצפתו הכמותית. משהשפענו על הלשון רוב טובה — הנחנו לדובר לעשות את שלו, והוא יצא לתרבות רעה, נתפקר... התחיל לרכוב על הלשון העברית וצריך להגיד לו: רד מעליה!"

ה ע ו ר ך .

זרתי "בילי" (וכן בשירים רבים אחרים מטוגו) הוא "האם עם הקורא / השומע". לי נראה כי הנמען האמיתי הוא הילד הדובר, המכוחח עם עצמו. המחברות מחלקות את ההומור בספרות ילדים "לשתי קטגוריות ברורות: צחוק של סיטואציה (מציבים) וצחוק רבלי (המבוסס על משחקי מלים)" (עמ' 103). דומני שחלוקה זו כוללנית מדי והיא אינה מקיפה סוגי הומור נוספים, המציינים בספרות ילדים ובספרות בכלל, כגון הומור אבסורדי, הומור של אי-הכנות ועוד. ואם נזים אנו כאן בפרק על ההומור, חמיהני מדוע בחרו הכתבות להפנות את הקורא דווקא אל הערך הומור באנציקלופדיה בריטניקה (הערה 1, עמ' 102), תוך התעלמות מוהלת מן הערך המצוי והמקיף 'הומור' באנציקלופדיה העברית 'מסדה' (כרך י"ג, עמ' 776-783). התעלמות זו תהיה תמוהה שבעתים לאחר שנשואה ערך זה עם האמור בראשית הפרק של הכתבות ונמצא בשניהם עניינים מקבילים לא מעטים. אלא שכאן אנו גולשים לענייני עריכה. אסיים איפוא את דברי בהערות אחרות, הקשורות אלעריכה, מינוח והגהה.

הספר נפתח בדיון יסודי וחשוב על 'כותרות' בשירי ילדים. יורשה לי לחלוק על השימוש במונח 'כותרת' בהקשר לשם של שיר. מילון אבן-שושן מגדיר בצדק את המושג כותרת (במש- מעוטה הספרותית) כ"שם או כתובת בראש מאמר בעתון או בספר"; כלומר: Headline. היום יש המתרגמים את המונח title במלה המחדשת כוהר (מופיעה אצל אבן-שושן ב'מילואים'). אני הייתי מעדיף כאן את המלה הפשוטה והיפה שם, המופיעה בכל הדרה בכותרת ספרן של מירי ומאיה.

המחברות מוסיפות כמה וכמה פעמים בהערות-השוליים את המלים 'בלי ציון תאריך' ליד שמותיהם של ספרים שלא ציינה בהן שנת הדפסה (אגב: בביבליוגרפיה נהוג לציין את חוסר שנת ההדפסה בראשי-תיבות: חש"ד). אני חולק על גישה זו, שכן חסרונה של שנת ההדפסה אינו בבחינת תעלומה ללא פתרון. ומאחר שחשוב לא פעם לקורא לדעת מתי הופיע הספר האמור, היה על המחברות לגשת אל בית-הספרים הלאומי, במוסד שהן מלמדות בו, ולהציץ בכרססת הקטלוגית, שם היו מגלות בלא קושי את תאריכי ההדפסה החסרים נתונים בסוגריים מרובעים. את התאריך הזה, יחד עם הסוגריים המרובעים, היה עליהן לרשום ליד שם הספר. פעם אחת לפחות נקטו המחברות מתי גישות שונות ברישום זה: בעמ' 16 גרשם בסוגריים ליד ספרה של לאה גולדברג "בין סופר לילדים לקוראיו"; "בלי ציון תאריך"; ואילו בביבליוגרפיה (עמ' 134) רשום ליד ספר זה תאריך מפורש: 1978. למעין הדיוק הביבליוגרפי היה עליהן לתת תאריך [חסר] זה בסוגריים מרובעים.

בשני מקומות לפחות לא הביאו המחברות את שמותיהם של סופרים ליד ציון יצירותיהם: השיר "מי לא יכיר אותנו", ששני בתים מתוכו מופיעים בעמ' 96, הוא מאת לוי קיפניס; והיצירה "הלו הלו אבא". הנזכרת בעמ' 104, היא מאת חנה הורן (ולא ציקובסקי, כפי שהקורא עשוי לחשוב בטעות בגלל איזכור שמו של סופר זה באותו משפט).

1. ובאותו ענין: "אבא מצחיקו" ויכן ולא כך" הם שני שמות שונים לאותה יצירה; עצמה של ציקובסקי: השם הראשון הוא של המחברות פריס ילן-סקריט, והשם השני הוא של לאה גולדברג (שמות המתרגמות לא נזכרו שם).

"המפוזר מכפר אז"ר" איננו 'של לאה גולדברג' (עמ' 104); זוהי יצירה מפורסמת של הסופר היהודי-הרוסי שמואל מרשק בתרגומה-עיבודה של לאה גולדברג (טעות זו נעשתה באשמתה של הוצאת "עם עובד", שלא ציינה את שמו של מרשק במהדורה א' של הספר²).

בכמה מקומות (עמ' 22, 51) נאמר בהערות שוליים "ההדגשות שלנו", בעוד שבגוף הציטטות אין שום הדגשה. זוהי שגיאת הגהה שראוי היה להימנע ממנה, ויש לתקנה במהדורה הבאה.

טעויות-דפוס לא מעטות נפלו בשמות ובמונחים הלועזיים המופיעים בספר, בעיקר בהערות השוליים. טעות מסוג אחר מופיעה בביבליוגרפיה, ליד ספרה של ליליאן ה' סמית' The Unreliant Years ("השנים הבלתי-סרבניות"): ספר-יסוד זה יצא בשיקגו בהוצאת איגוד-הספריות האמריקני (A.L.A.) ולא בניו-יורק, בהוצאת "ויקינג", כפי שנרשם כאן בטעות.

ואחרון אחרון — הערה של סקרנות. ספר חשוב ומאלף זה, שנדפס בצורה נאה ומשובבת עין, נכתב על-ידי שתי הוקרות-מורות. למיטב ידיעתי לא נכתבו כל הפרקים על-ידי השתיים, אלא פרקים מסוימים נכתבו על-ידי האחת ואחרים על-ידי חברתה. שמא מן הראוי היה, לסיפוקם של הסקרנים ולמען 'הנצח', לציין בראשי-תיבות, בתוכן העניינים ליד כל פרק, אם המחברת שלו היא מ"ב או מ"פ.

2. אגב, מנוסח הראשון של תרגומה (נדפס ב"דבר לילדים" ב-1938) קראה לאה גולדברג ליצירה "המפוזר מהור-ההר".

3. על כן יש לכתוב את ראשי התיבות של המחברת L.H. ולא H.L., כפי שנדפס בטעות בביבליוגרפיה.

קסמן של אגדות ותרומתן להתפתחות הנפשית של הילד¹

מאת הרצליה רז

המחקרים אודות מעשיות שונות הול-
כים ומתרחבים והם מקיפים סוגי מחקר
שונים: אנטרופולוגיה, פסיכולוגיה, סוצ-
יולוגיה, פולקלור ועוד...

בטלהיים כפסיכולוגיילדים מדבר בשב-
חן של המעשיות ובתפקידן המרכזי בחיי
הנפש של הילדים.

הקשר בין המעשיות וחיי הנפש נידון
בהרחבה ובאופן מענין על ידי שרלוטה
ביהלר (פסיכולוגית חינוכית מבית מדר-
שו של יונג). ספרה "על האגדה", שיצא
ב-1952 בגרמנית, היווה תפנית חשובה
וחדשנית בטיפול בנושא זה.

עיקר דבריו של בטלהיים במבוא לספר
מוסבים על כך שהמעשיות בפרט וסיפורי
העם בכלל (לסוגיהם השונים) יכולים
לספק לשומע ולקורא הזדמנויות להבין
את העולם ואת עצמו.

לדעתו המעשיות פונות לרבדי-הנפש
והרוח באמצעות לשון מובנת, שהיא לשון
של תמונות ואירועים. עניינן בבעיות
אנוש אוניברסליות וצורת המבנה שלהן,
גורמים לכך שהן מגיעות ונוגעות בכל

הוויכוח על תפקידה של המעשיה בחיי
בני אדם הוא ויכוח בן מאה שנה לערך.
בראשית המאה שררה גם בארץ גישה
מרכסיסטית של אנטי-מעשיה והיא הש-
פיעה בעיקר על זרם העובדים בחינוך
ורבה היתה השפעתה בקיבוץ-הארצי.

כיום, בסוף המאה, מתרבים והולכים
הקולות המדברים בשבחה של המעשיה,
וזה מה שעושה בטלהיים בספרו.

מעבר לכל הוויכוחים על עקרון המ-
עשייה, ברור לכל, שכולנו זוכרים מעשיות,
שהפנמנו אחדות מהן עמוק מאד, ושיש
ביניהן כאלה שהשפעתן עלינו עולה שוב
ושוב.

המעשיות משוקעות בכל ענפי האמ-
נות ומהוות מצע מעניין לספרות לכל
גווינה.

כיום ישנו זרם בריפוי-הנפש המשתמש
במעשיות למשחקים פסיכודרמטיים ולטי-
פולים פסיכואנליטיים.

1. כתב: ברונו בטלהיים, תרגמה: נורית שליפי-
מן, הוצאת "רשפים", 1980.

וזהו היסוד המוסרי החשוב ביותר שבמ־
עשיות.

המאבקים של הגיבורים נחוצים לאנ־
שים ולילדים, כי דווקא הם מזמינים
להפנמת הסיפור ובאמצעותה של זו להז־
דות ולעידון.

עצם הצורך לעמוד בקשיים, להיאבק
למען מטרות, הוא עניין מרכזי בהבהרת
עולם החיים לכל אדם ובדואי לילד.

במעשיות מצליח הגיבור הנאבק; מצ־
ליח תמיד. וכך הוא גורם למתייחס אליו
— רגשי סיפוק ושלווה. מכיוון שהמ־
עשיות כתובות בלשון פשוטה והעלילה
שלחן עניינית ובהירה, מופיעים הגיבור־
רים שבהן בצורה גלויה ומפורשת והמכ־
שולים שעליהם לעבור ולהיאבק בהם
ברורים מלכתחילה.

בכל סיפורי־העם תמיד מנצח הצודק
וסיים זה יוצר נחמה ותקווה לאדם
החלש והעלוב ולילד המרגיש עצמו חלש
ומדוכא.

מעשיות רבות עוסקות בגיבורים היוצ־
אים לדרך — זוהי יציאה לדרך החיים.
היציאה לדרך החיים היא הכרח לאדם
המתפתח וגדל אל עצמאות, והמעשיות
האלה מזמינות את הזדהותם של היל־
דים לגיבורים הנאבקים על מימוש עצמם
בעולם קשה ואכזרי.

המעשיות מטפלות הרבה בפחדים
(מודעים ובלתי מודעים) ובכך הן מעלות
ומארגנות את מצבי הפחד הבלתי־מוד־
עים והכאוטיים ונותנות להם ביטוי
מאורגן ביצירה הספרותית. המעשיות
מאפשרות להתייחס לפחדים בצורה מר־
דעת יותר וכך לעדן אותם וגם ללמוד
להתייחס אליהם.

כל גיל מתייחס למעשיות באופן שונה

חיי הנפש של האדם (באידי, באגו ובסופר־
אגו). רוב דבריו מקדיש בטלחיים להש־
פעתן של מעשיות בתרבות המערב. בתר־
בות זו (שגם אנו שייכים אליה) — המ־
חייבת יחסים טולרנטיים בין האנשים
רגישות לזולת והפנמת התוקפנות —
מדחיק האדם את יצריו, את החרדות,
את האנוכיות והכעס ואינו מרשה להם
לפעול. אך הדחקה זאת קשה, במיוחד
לילדים.

הספרות "הוורודה", זו שמציגה רק
את היפה המועיל והנעים שבחיים, אינה
מסוגלת לגעת בבעיות האמיתיות של
האדם ובדואי שלא בבעיות הילדים.
ילדים קטנים (אומר בטלחיים) גדר־
שים כעסים וחרדות, מלאים תוקפנות
שאינן להם הזדמנות לפרקם. בשל כך,
דווקא בעולם מערבי כזה, חשובות המ־
עשיות במיוחד. הן חושפות את יצרי־
האדם כמות שהם ועיקר סגולתן בכך,
שהן המחלקות את עולם היצרים בניגוד־
דיות מפורשת.

העולם הדור־ערכי שהוא העולם הפני־
מי הממשי בכל אדם, מופיע במעשיה
מקוטב — לטובים מזה ולרעים מזה.
וכך קל מאד לדעת בדיוק מי הוא הטוב
באמת ומי הוא הרע ביותר, גם כששניהם
נתונים במסווה. הילדים המקשיבים,
הצופים או הקוראים "סינדרלה" יוד־
עים כבר בהתחלה שסינדרלה נסיכה
אמיתית, הם מכירים את נסיכותה מעבר
לסחבות וללכלוך. הילדים חשים שהאם
הרעה והאחיות החורגות טוענות ואינן
מכירות ביפיה הנפש הנסיכית של סינ־
דרלה.

הסיפורים בנויים כך שההזדהות היא
עם החלש והתמים, עם הטוב והצודק —

שיות אבל משווה, בעיקר, את הנוסחאות על פי גרים ופרו. יש מעשיות שהוא מר-חיב דיון בהן (סינדרלה) ויש שהוא מצמצם (היפהפיה הנרדמת).

פרק מיוחד הוא מקצה לטיפול במחזור המעשיות הנקרא בפיו "החתך-החיה". הוא מנסה להתייחס להבדלים שבין מיתוס, אגדה, משל ומעשיה כשעיקר דבריו מتركזים בעולם הסמלים הטיפוסי לכולם. הספר מלא רסיסים של עובדות טיפוליות מתוך הפרספקטיבה הפרטית שלו. הוא מנסה לאגד את רסיסי הנסיון הטיפולי מסביב למעשיות מסר-יימות וכך בעצם לרמוז על עוצמת המעשיה ועל ערכה בחיי הנפש של הילדים.

על אף דברי השבח מן הדין להצביע על ליקויים שבספר :

(1) הכותב חוזר על עצמו. הוא אינו ממקד נושא מסוים בפרק אחד מסודר.

החלוקה לפרקי משנה אינה ברורה ואינה מבהירה לקורא ההבדלים שבגישות לנושא המרכזי.

(2) ההגדרות הספרותיות נזילות ובלתי מדויקות. הקורא בספר אינו יכול לברר לעצמו על-פי הנאמר מה ההבדל בין מעשיות לאגדות ובין אלה למשלים, וכך אין חלוקה משנית ברורה לכל סוג וסוג מסיפורי-העם.

בשל הבלבול הקיים בענין זה, היה צריך להקדיש פרק להגדרות ספרותיות ודיקטיות שתעזורנה לקורא-איס לשייך כל קבוצת סיפורים לסוג מוגדר, כך היה מסתבר יותר התפקיד הפסיכולוגי של כל סוג וסוג.

כי הקליטה של חומר ספרותי היא תוצאה של בשלות פסיכופיזית ושל יכולת אינטלקטואלית.

לדעתו של בטלהיים אין לבאר מעשיות! צריך לספר אותן נכון כדי שהילדים ייהנו מהן וצריך לחזור באוזני השומע על אותה מעשייה שהוא אוהב ושהוא מבקש לשמוע שוב. כל ילד וילדה אוהבים מעשיות על פי טעמים האישיים ויש לשים לב לעוצמת השותפות הריגשית שלהם בסיפור שמספרים להם, רק כך אפשר יהיה לדעת איזו מעשייה משפיעה עליהם יותר.

בטלהיים מרבה לדבר על הקשר שבין העולם הפנימי של הילדים ודרכי תפיסתם את המציאות הסובבת אותם לבין עולם המעשיה.

הילד אנוצטרי ובשל כך מאניש ומניש פיש כל מה שמסביבו. העולם הקסום של המעשיה (שבו עצים רצים וחיות מדברות) מתקבל בפשטות על דעתו של הילד. התשובות, שישנן במעשיות רבות, שהן פשטניות ומובנות לילדים, עוזרות להם לארגן לעצמם את העולם הסובב אותם. המעשיה מוצבת בעל-זמן ועל-מקום וכך היא מסייעת לילד להרקיע על כנפי הדמיון ולשוב למציאות בשל עובדות החיים הפשוטות והחושניות המסופרות בה.

בטלהיים מנתח את המעשיות המפורסמות ביותר ומבארן על פי דעות ספרותיות, פילוסופיות, פולקלוריסטיות ופסיכולוגיות שונות.

עיקר גישתו היא על פי השיטה הפרוידיאנית שנתגבשה על-ידי תלמידיו של פרויד.

הוא מביא נוסחאות שונות של מע-

3) אין טיפול ראוי במבנה־הספרותי של סיפור־העם ובכוחו הצורני. נד־מה לי שאחת הסיבות שסיפורי־העם קבילים ומגיעים לכל קורא, היא דווקא צורתם המובנת המגו־בשת והחוזרת על עצמה. למבנה של המעשיה יש תפקיד עצום בכוח

הפיוטי שלה. חבל שהכותב לא הק־דיש לכך תשומת־לב.

לסיכום: זהו ספר חשוב, נעים לק־ריאה המשאיר שאלות פתוחות בנוש־אים רבים אך מרחיב את הדעת ומגרה למחשבה.

המאמקים הפנימיים העמוקים, ששורשיהם בדחמינו המימיטיביים וברגשותינו האלימים, אינם מוצאים הד בספרות הילדים המודרנית, ולכן אין היא מטיעת לילד להתמודד אתם. אך הילד נתון לתחושות־בידודת נואשות, ולפעמים הוא אף חרד עד מוות. רק לעתים רחוקות מסוגל הילד לכפא רגשות אלו במלים או בדרך עקיפין: פחד מפני חושך, מפני בעל־חיים מסויים או חרדה לגופו.

מאחר שגילוי רגשות אלה אצל ילדים נורם להורים לחוש שלא כנוח, נוטה ההורה להתעלם מהם, או למעט בערכם, כנלל חרדתו שלו ומחוך אמונה, כי בכך יפחית את פחרי הילד.

מתוך: ברונגו בטלהיים קסמן של אנדות עמ' 14.

ספרים לילדים שאינם סיפורת

מאת ג. ברגסון

בהיכנס הילד לספרייה מודרנית ימצא בה לא ספרים בלבד; הוא ימצא תקליטייה ויכול להאזין למוסיקה, לרשותו וידיארטייף ויכול לצפות בסרט; ברצותו, יבלה בפניה יצירתית שבה אבזרים שונים בתחומים שונים — טכנולוגיה, גיאוגרפיה וכדומה.

הספרייה אינה עוד מדפים ועליהם ספרים, מסודרים בשטה זו או אחרת המושג-אלים לקריאה, והספרים עצמם אינם עוד סיפורת בלבד, אופיים ותכניהם מתרחבים והולכים ואתה יכול למצוא ספרים מכל תחומי החיים. אין תימה שגם בתחום ספרות-הילדים אין המו"לות מצטמצמת בסיפורת בלבד ואנו מוצאים ספרים המ" יועדים למתן מידע, להעשרה, להדרכה וכדו'.

ספרים אלה מקנים ערכים רבים כאלה המצויים בסיפורת אך יש בהם דברים נוספים: לפעמים תועלתיות מיידית, הדרכה מעשית בתחומים שונים וגירויים לעשייה ולמחשבה, ולעתים תועלתם לטווח רחוק — פיתוח הדמיון והיצירתיות שיבוא לידי ביטוי לעתיד לבוא.

יתרון נוסף לספרים מסוג זה — הספרים הם מקור לעיסוק משותף של המבוגר עם הילד. על-פי הרוב יש בספרים אלה הרבה ציורים, איורים, תרשימים, והילד שעדיין לא הגיע לידי קריאה עצמית יכול להתבונן בהם ולמצוא עניין, לבנות על-פי הדגמים, או להמשיך ולדמיין "ליצור" דברים בהשראת הכתוב או המצויין בספר. אסב תשומת לב הקוראים לשלושה ספרים מסוג זה, שהופיעו זה מקרוב. הפורמט של כל השלושה שונה מזה של ספרי שירה וסיפורת לילדים, אלה ספרי "ענק".

1) אני מקסט

הספר של יהודית ילין מבוסס על ספרה "קישוט", שהופיע בשנת 1964, ובו נוסף חומר רב שנוסה בפעילות עם ילדים ונוער.

1. יהודית ילין, אני מקסט, צבע נייר ומספרים, יהושע אורנשטיין, הוצאת ספרים "יבנה", 1982, עמ' 96.

הספר "אני מקשט" עשיר בתוכנו. המעיין בתוכן העניינים ילמד לדעת מה רב־גוני ספר זה מבחינת ההדרכה המותאמת למבוגרים, מבחינת התכנים העומדים במרכז חייו של הילד, ובעיקר מבחינת החומרים והטכניקות אשר נותנות לילד הזדמנויות של התנסות בחומרים ובעשייה.

אם תרצה — יש בספר זה אבני־יסוד של הפדגוגיה המודרנית וזו שווה לכל נפש ואינה תלויה במומחה כדי להפכה להלכה למעשה.

כשצינתי שווה לכל נפש התכוונתי לומר כי ההתאמה היא לקשת גילאים רחבה, ובעיקר לרמת התפתחות שונה. לא צריך הילד להיות כשרוני במיוחד, וודאי לא מחונן, כדי לעסוק בדברים ולמצוא בהם עניין, נהפוך הוא: כל עוד אנו נאבקים בצמצום פער בין שכבות אוכלוסיה שונות, וכל עוד המסורת של קריאת ספר ועיסוק קים למען העשרה אינם נחלת כלל האוכלוסיה, יכול ספר זה לשמש מכשיר־עזר טוב לסייע להתפתחות הילד ולהקנות לו מושגים מופשטים, לקרבו ככל האפשר ולהמחישם גם לאלה שאינם מורגלים בכגון דא. ההדרכה שכתב וההוראות מנוסחות בלשון קלה ומובנת. האירורים המדגימים מעניינים. הדגמים של גזירה בנייר אסתטיים ומעוררים חשק לחקות ולעשות כדוגמתם.

חשיבות מיוחדת יש לייחס לפרק ה' — כתב עברי אמנותי, פרק זה ישמש סיוע טוב לילדים שבשלותם לבית־הספר אינה מלאה. לחורים יסייע הספר ע"י עיסוק בו להחיש התפתחותם של ילדים אלה באופן כללי, ולהכינם קונקרטי לעבודה היומיומית בכיתה.

הוסף על כל אלה את ההנאה האסתטית הנגרמת לאדם שמתבונן בעבודות של המחברת ושל דגמיהם של ילדים ומצאת ספר נאה טוב ומועיל.

2) נינט בורוכוב מגישה לקורא ספר דומה אך שונה בהרבה.

השוני בעיקרו הוא זה שהמחברת מפנה את ספרה לצרכיהם של תינוקות, בעוד "אני מקשט", מופנה לילדי. הגן ומעלה.

הספר "במרידיך" — לילדיך² מכוון למבוגר שיעשה את הדברים למען הילדים, בעוד שהגב' ילין מתכוונת לפתח יצירתיות של הילדים עצמם.

הספר של נינט בורוכוב מכוון לתכליתיות ולעשייה עליידי מתן הדרכה טכנית מדוייקת ברוח: "אורך 90 ס"מ רוחב 10 ס"מ" או "מלבן עץ שטוח בערך בגודל 10×5 ס"מ", או "לוח עץ לבוד בגודל של 20×20 ס"מ" וכדומה, אך אין הדברים אמורים אלא לציון עובדה ואין בהם ביקורת שלילית.

יש תועלת בספר כזה הבא להקל על האם בהמצאת משחקים וצעצועים לתינוקות ולילדים.

לא במקרה כתבתי "על האם", כי המחברת מתכוונת אליה החל בכותרת — "במו

2. נינט בורוכוב, במו ידיך — לילדיך, צעצועים משחקים ותעסוקה לילדים עד גיל שבע בשיטת "עשי זאת בעצמך", "מסדה 1982, 112 עמ'.

ידיך — לילדיך" ודרך כל ההנחיות המנוסחות בלשון, "שימי, גזרי, הכיני, גשמי" וכדומה, כאילו אין האבות מסוגלים יכולים וצריכים להשתתף באופן פעיל בכל העשייה הרביגונית המוצעת.

יש אידיוק בהצעה להקניית המושג חידות, (73,61) לא כל המוצע הוא חידה, לא על-פי הגדרה לשונית ולא על-פי הדוגמאות המובאות. שאלות שהתשובה עליהן הדמשמעית אינן חידה.

גן הראוי לשים לב לפרק "גינה עציצים וסידורי פרחים". פרק זה חשוב בעיניי בשל ערכו החינוכי אשר יסייע אולי לקרב את הילד העירוני אל הטבע והטמון בו. הילד נתפס אל הטכנולוגיה, הוא מתלהב מן הקפיצים המניעים את הצעצועים, מן הסוללות המקרבות אותו לאלקטרוניקה ושוכח את פלאי הטבע וקסמיו.

חשוב ורצוי לאזן את שני העולמות, ומשום שאין מנוס מן הטכנולוגיה, ואין צורך בכך, לא צריך להישאר עם הילד בעיסוקיו וברכישת מידע רק בתחום זה. חשובה לכן ההדרכה של הגב' בורוכוב לטיפול בטבע.

3) שונה מן השניים ספרה של תמר פישנחשוף. במבנהו הוא סיפור, בתוכנו הוא ספר הדרכה שמטרתו מוגדרת, והרי בכותרת המשנה נאמר כי מדובר בדרמה יוצרת וכותרת נוספת מפרטת כיצד ייעשה הדבר — "סיפורים שעשועים ופעילויות לפיתוח הדמיון". במבוא מציינת המחברת כי לפנינו אמנם סיפור, אך "אינן לראות את הסיפור בספר זה במונח המקובל של המלה, שכן הסיפור בנוי כאן על רצף של פעילויות"... המטרה העיקרית אינה איפוא הסיפור, אלא הפעילות של הילד, הסיפור בא במ־קום הוראות לפעילות זו, או בלשון אחר, ההוראות מנוסחות בלשון סיפורית.

הסיפור בנוי על האנשה של שני נרות, והיחסים שבין הילד גיל לביניהם. גיל מייצג את הילד היוצרני, והוא שמחייה את הנרות, משוחח אתם, קורא להם בשמות, מעצב אותם כדי הדמיון הטובה עליו. הוא נותן פורקן לדמיונו, ובעקבות מעשיו מנחה המחברת את הקורא "עשה זאת גם אתה".

הספר דידיקטי מובהק. והוא בנוי על שני עקרונות האחד: הצגת דברים ופנייה "עשה זאת גם אתה" והשני: הצגת שאלות מנחות — עד שלוש בעמוד — שתפקידן להוביל לזהות, לסוגי, להשוות, לעורר דמיון וגם לשעשע.

מדוע דרמה יוצרת?

המחברת מסבירה במבוא שהספר "מתרכז בנושא שנקרא דרמה יוצרת חפץ מעורר אסוציאציות". אין ספק שהסיפור והציורים שמתלווים אליו מעוררים את הקורא

3. ר' סאמרי החידה, ספרות ילדים ונוער חוברת ט"ז, יוני 1978.

4. תמר פישנחשוף, אור ונור, סק דרמה יוצרת, סיפורים, שעשועים ופעילויות לפיתוח הדמיון, אירוס: איה שמואלי, עמיהו, 1981. 72 עמ'.
26

להשוות את הגיבורים — שני הנרות — לחפצים אחרים, והסיטואציה מנוצלת לעסוק בעצמים אחרים שיש אפשרות לערוך ביניהם השוואה. יש דפים שעומדים בפני עצמם ושאינם קשורים לאור ונור, ויש דפים שהם המשך לנושא המרכזי. יש פה יצירתיות, וגירויים לאסוציאציות, אך ספק אם יש פה חומר מספיק כדי לכלול אותו בסוג של דרמה, על-כל-פנים אין כאן דרמה במובן המקובל ונדמה לי כי כותרת המשנה "פרק בדרמה יוצרת" בומבסטית ומיותרת.

לטעמי אפשר להסתפק בתיאור "סיפורים שעשועים ופעילויות לפיתוח הדמיון", תיאור זה מדויק יותר ומשקף בנאמנות את תכנון של הספר.

מבין שלושת הספרים "אור ונור" הוא המתאים ביותר לקריאה עצמית של הילד ללא השתתפות המבוגר: צורת האות ניקוד הטקסט הצעירים הצבעוניים, הרב-גוניות בטקסט, פרוזה ושירה, התחומים המרובים המובאים בספר — כל אלה מותאמים לילד ומעודדים אותו לקרוא בו.

לסיכום: שלושת הספרים לילדים שאינם סיפורת עוסקים בשלושה תחומים שונים: בתחום האמנות, הטכניקה ובפיתוח הדמיון היוצר, שלושתם הכרחיים לגדילתו התקינה של הילד ולהתפתחותו. שלושתם מאפשרים פיתוח מיומנויות של הילד ומכוונים השתתפות ההורים בתהליך זה.

שלושת הספרים מדגימים היטב ספרים שאינם סיפורת ואף-על-פי-כן טוב ורצוי שיימסרו לידיהם של ילדינו.

"השיבה יצירתית מתרחשת הן ביצירה אמנותית והן כתגלית מדעית. בעוד שהמדען מתמסר לגילוי עובדות ועקרונות (וכן להמצאת תיאוריות וליישומן), מבקש האמן לפרש בעזרת הדמיון דברים, זיקות או ערכים, כפי שהוא תופס אותם".

א"ד הילנארד ר"ק אפקינסון

חויית הקריאה

עליתי לרגל אל ביאליק¹

"נתמזל מזלי ונמצאתי בין שני כוחות-משיכה. במשך היום היתה עיני של אבא פקוחה עלי, שאלמד אצל רב, ואתפלל בוקר וערב בבית-הכנסת... ואילו בליה, לאחר שאבא סיים תלמודו ועלה על משכבו, השתלט אחי הטוב על נשמתי והרעף לנפשי וללבבי מספרי השירה העברית, ששמר בחדרו מאחורי שבעה מנעולים... הוא היה נועל את דלת חדרנו המשותף במפתח, קורא לי משירי טשרניחובסקי וביאליק ומסבירם לי, ואחר-כך משלשל לידי מטבעות-נחושת אחדות ומצווה עלי: שכב ושן על פה... ובטרם תעצום עיניך תחזור לפני על שיעורך..."

"כדי הצילני מיד אחי, שמשכני מהגמרא והדיחני אל שירי ביאליק, קם אבי וגלני מחיק המשפחה, נטלני בחוזק רצונו והוליכני אל הישיבה שבעיר הפלך הסמוכה. שם, אמר בלבו, לא תהיה לאחי הקשיש השפעה עלי, אחדל לשגות בשירי הבל וריק וכל-כולי אתמטר לגמרא... אך מים גנובים ימתקו! בין לוחות-הגמרא הגדולים הנני צורר בחטאי דפינייר דקים וחילוניים, המכוסים אותיות-פנינים בכתב ידו של אחי משולם — שירי ביאליק האסורים. בשעות-הצהרים, שעות שבהן תלמידי הישיבה מתפזרים על-פני בתי העיר לסעוד סעודת-חסד, הנני מתיחד עם מנעים הזמירות שבאודיסה הרחוקה, משן בחשאי בית אחר בית ושיר אחר שיר ומסיח לבי מהגעגועים הביתה ומהרעב".

"הדפים הריקים, שעליהם העתיק לי אחי את שירי ביאליק, נתגלו על-ידי רבי משה הזקן והקפדן, המשגיח על ישרותם ואדיקותם של בני-הישיבה והודעה דחופה נשלחה אל אבי המאוכזב. וכדי להקדים רפואה — למכות — נזדרז אחי הרחום, בא אל הישיבה וגנב אותי מבין כתליה העגומים..."

1. מתוך "סיפורים וציפורים", מאת: אליעזר שמאלי, עם עובד, ספרית דן חסכן, 1980.
2. ביאליק — מתושבי אודיסה באותם הימים.

פיתוח

הבכור לבית אבי

במסגרת הנושא 100 שנות התיישבות

במסגרת הנושא "מאה שנות התיישבות" התקיימו בביה"ס הממלכתי בערד שיעורי רים בקריאה מונחית. הגב' שרה דגן שיתפה את הורי התלמידים בפעולה זאת. ולהלן דגם של קריאה מונחית מבוססת על ספרה של דבורה עומר — **הבכור לבית אבי**.

מטרות הקריאה

1. הכרת הספר כאחד מהספרים הספוגים אורית ראשונים.
2. שיתוף הורים בחווית הקריאה החופשית של ילדיהם.
3. פגישה פיזית עם דמות מתקופת ראשונים במקרה דנן עם דולה בן-יהודה ויטמן בתו של אליעזר בן-יהודה.
4. הכרת בעיות של החייאת הלשון העברית והדגשת גווניה בדרך המשחק והשעשוע.

הכנות כלליות בכיתה

1. בכיתה פינה מוקדשת לנושא ולספר. בפינה זו:
 - * תמונות ממקום מגוריה של משפחת בן-יהודה, ירושלים העתיקה.
 - * תמונות של אליעזר וחמדה בן-יהודה וב"ב.
 - * פתגם המתאים לנושא ולמסר המועבר לקורא.
 - * רשימת ספרים העוסקים בנושא ומתאימים לקריאה עצמית.

- * תמונה עם ביבליוגרפיה של ספרי המחברת דבורה עומר.
 - * **דוגמה** של דף מחידושי השפה העברית בהוצאת האקדמיה ללשון בירושלים.
2. התלמידים בשיתוף עם המורה יכינו דף-הודעה להוריהם בו יסבירו על מהות "המבצע", דרך העבודה, משך הקריאה בבית והאירוע המסכם אליו תוזמן בת המשפחה דולה בן-יהודה.

מהלך העבודה בכיתה

פגישה ראשונה :

התלמידים מקבלים את הספר "ובודקים", מעיינים ומדפדים בו למשך מספר דקות. לאחר מכן יעלו השערות בקשר לנושא הספר ותוכנו עפ"י השם של הספר, עפ"י ההקדמה עפ"י הרישומים וכו'.

לאחר הפעילות הזו תעורר המורה לקריאה בעזרת :

- א. קריאת **קטעים** מהספר "ראשונים מספרים" מאת רבקה מגן :
 1. הכלב הראשון שנבח בעברית.
 2. גברת, את עולה חדשה (בסופרמרקט).
 3. בן-יהודה התחתן עם עז.
- ב. המורה תספר בע"פ מקצת מהעדות של דולה בן-יהודה עפ"י הספר הנ"ל — תולדות המשפחה, ותקרא את מכתבה של דבורה לחמדה.
- ג. המורה תשמיע הקלטה של קטע נבחר מהספר קסטטה ניתנת להשאלה במר-כזיה הפדגוגית או תקרא בקול קטע לפי בחירתה.

בחלק האחרון של פגישה זו תודיע המורה על המועד לסיום קריאת הספר ותצרף רשימה של פעילויות אותן יוכל התלמיד הקורא לבצע, לפי ראות עיניו ולא כחובה, כהכנה לפגישה השנייה.

להלן רשימת הצעות לפעילויות, לאחר קריאת הספר, מהן יוכל הקורא לבחור כהכנה לשיחה בכיתה :

(חלק מהפעילויות מהווה חומר למחשבה, חלקן האחר הצעות לחקירה ועבודה מעשית על הנקרא).

- * אתה בן גילו של איתמר — על מה תרצה לשוחח עמו.
- * הוריך יכלו להיות שכנים של משפחת בן-יהודה, מה לדעתך היו היחסים ביניהם, על מה היו מדברים.
- * אתה מכיר ילדים שאבותיהם מפורסמים ועיסוקיהם גורמים לעתים סבל או אי נעימות לבניהם. ראינו ילדים כאלה ושאל אותם מה הרגשתם.
- * **נסה** לחבר נקודות לנאום של קטיגור או סניגור הבאים לדון בבעיות חינוך הילד איתמר, בידי הוריו.
- * **הבע** דעתך על התנהגות הילדים עם איתמר.

- * כידיד המשפחה אתה מנסה לשכנע את אליעזר בן-יהודה כי הוא טועה, או, מנסה לחזק את ידיו על הדרך בה בחר, מה תאמר לו.
- * אילו ניתן לך להיפגש בבן המשפחה מה היית רוצה לשאול אותו ?
- * נסה לצייר אירוע הקשור בספר.
- * ציין קטעים מיוחדים בספר שמצאו חן בעיניך.
- * האם תוכל למצוא אירוע שכדאי להמחיש ?
- * מה דעתך על השם של הספר ? היש לך הצעות אחרות לשם ? (נסה לנמק).
- * התוכל לערוך "מסע פרסומת" לספר זה ? (להכין מודעות שיעודו קריאה בו, להכין פלקט מצוייר המעודד לקנותו וכו').
- * נסה להכין חידון "10 מי יודע" על דמויות מהספר.
- * הכן משחק "זה הסוד שלי" של מאורעות או נקודות חשובות בספר.
- * התוכל להכין בעזרת חברים "פנס קסם" (מספר ציורים המתקשרים עפ"י הסדר הכרונולוגי של האירועים).
- * נסה לחפש עוד חומר כתוב, או שמע מפי מבוגרים, על "מלחמת השפה העברית" של אליעזר בן-יהודה. השתמש באנציקלופדיות "אביב" ו"מכלל" — ראה בערך בן-יהודה. היעזר בחוברות עת-מול כרך ו' גליון 6 עמ' 21 (יוני 81, כרך ג' גליון 2 עמ' 5—4 נובמבר 77). ראה הפרק מלחמת השפות בספר "הפעמון מצלצל והפסקה אין" בהוצאת הסתדרות המורים, 1980.

מגישה שניה

- * לאחר שהתלמידים קראו את הספר יפתח השיעור בשיחה כאשר זו נובעת מדבריהם לאחר שנשאלו על מה הם היו רוצים לספר, לשוחח וכו'. בד"כ בעזרת הצעותיהם תגיע המורה למיצי התוכן ואף המסר של הספר.
- אם לא תהיה היענות מספקת אפשר לפתוח בשיחה על משמעות השם, לשאול על קטעים שמצאו חן בעיניהם, לשאול על אירועים ששעשו או הרגישו אותם בעת הקריאה, או כל פעילות אחרת שביצעו התלמידים בהתאם להנחיה שניתנה בשיעור הפתיחה.
- * מטרת שיעור זה היא לעורר לשיחה חופשית תוך שיחזור המסופר, המורה תנסה לעורר לחוויה כללית כאשר תאפשר לתלמידים להזהות עם דמויות או סיטור אציות לטוב ולרע, ותכוון השיחה כדי להעלות נקודות עיקריות וחשובות בספר זה כגון :

המסגרת המשפחתית

היחסים בבית המשפחה

הלשון — מלחמה על שפה.

מקום המגורים — העיר העתיקה.

טובת הכלל מול טובת הפרט.

מלחמת חורמה על רעיון וכו'.

מגישה שלישית

כיון שבפגישה השנייה היעלתה ונידונה בחריפות הנקודה של יחסי האב והבן במשפחת בן-יהודה וכיוון שראינו צורך לעמוד על מוטיב הגיבור הלוחם למען הכלל ולאמץ ידיו הגשנו לתלמידים, לקבוצות או לאוגות, דף-עבודה בנוסח הבא (בערך). העלייתם בשיחה את הנקודה של היחסים המתוחים בין האב לבנו, לא תמיד מצאתם הצדקה לדרך פעילותו של האב. הבה נראה מה היה קורה אילו האב אליעזר בן-יהודה לא היה עומד על עקרונותיו, אילו היה מוותר או נסוג מדרכו, אילו היה מפסיק את מלחמתו למען השפה העברית. השלימו את המשפטים הבאים בדרך זו של ויתור, נסיגה או הפסקה.

1. "נוכחתי כי כל התינוקות הפעוטים ורכים בגיל מבן-ציון מדברים כבר משפטים שלמים, ואילו בני אינו הוגה אף מלה אחת ברורה, לכן החלטתי..."
2. "רבני הישוב מתנגדים לעיתוני, בעיניהם אני כופר, מלאכת הוצאת העיתון קשה ומייגעת וכולה עלי, ההוצאות רבות והכנסות אין ובבית שורר רעב לכן עלי לנטוש..."
3. שמעתי את ילדי בוכים — "אמא תני לי לאכול, רק עוד קצת לחם", התינוקת מיללת ולרעייתי אין די חלב להנקה לכן עלי להפסיק..."

(ועוד משפטים שתנסח המורה עפ"י הנקודות שמצאו חן בעיני תלמידיה ואותם העלו בשיחה בכיתה).

לאחר שהשלימו את המשפטים, יקראו כמה מהם בקול ואז תוצג השאלה: "מה לדעתכם היה קורה אילו באמת היה אליעזר בן-יהודה מוותר על מלחמתו ולאט לאט נוטש את רעינו?" מטרת השאלה ודף-העבודה להביא לסיכום תוך כדי שיחה כי ללא אליעזר בן-יהודה ומשפחתו ודרך מלחמתם, לא היינו מגיעים לשפה עברית חיה. זוהי מלחמתם של הראשונים ולכבודם נערוך חגיגה, חגיגה לשפה העברית בשיתוף ההורים ודולה בן-יהודה.

מהלך המסיבה: — "חגיגת האותיות העבריות":
1. פתיחה:

- א. דברי תלמיד על מהלך העבודה על הספר.
- ב. קריאה או המחזת קטע מעניין.

-
1. לטעמי אין צורך בשלושה שיעורים לויחוח הספר ואפשר להסתפק בשנים.
 2. מסקנה זאת קיצונית ואיני מייעץ להוביל אליה, אי אפשר להוכיח כי כן פני הדברים, וגם לא רצוי להעמיד כך תהליך הסטורי. אפשר להסתפק בהזגשת ראשונותיו ותרומתו של א. בן-יהודה לתחיית השפה העברית. (העורך).

2. דולה בן־יהודה מספרת על המשפחה ומעלה זכרונות.
3. התחלקות לעבודה משותפת עם הורים בפינות שהוכנו מראש.

פינות העבודה :

- א. לפניכם השיר על אליעזר בן־יהודה — הוסיפו לו בית שיספר משהו מהספר או ידבר בשבחו של אליעזר או משפחתו.
- ב. לפניכם קטע משידור משחק כדורגל (בקטע שזורות מלים כגון: גול, קרן, אופסיד ועוד) הוכיחו למשפחת בן־יהודה כי כל המושגים הללו עוברתו ושדרו אותם בעברית מלאה.
- ג. לפניכם דפים של האקדמיה ללשון העברית, ספרו על מפעל זה כהמשך להנחלת הלשון העברית ותנו דוגמאות מתוך הדפים — במלל או בהמחזה.
- ד. נסחו מכתב תודה והוקרה למשפחת בן־יהודה על מפעל חייהם.
- ה. לפניכם קטע הלקוח מהספר, חברו לו המשך שידבר בשבח השפה העברית.
- ו. לפניכם מלים הלקוחות "משפת" הרפואה (מלים לועזיות) נסו להסביר מדוע במקצוע זה עדיין שולטות המלים הלועזיות (זוהי שפה בינ־לאומית של אנשי מקצוע מסויים שיש להבינה בכל קצווי תבל).
- ז. לפניכם מלים חדשות בשפה העברית נסו להשתמש בהן בשיחה או בהמחזה כדי שהמסובים יזהו משמעותן.
- ח. לדוגמא : קלטת (קסטטה בלעז).
המלים נלקחו מפינתו של אבשלום קור בגלי צה"ל.
הביאו רשימה של שמות משפחה שעוברתו.
- לדוגמא : שטיין — אבני ; בוים — אילן ; בוטבול — זמיר ; יעקבשווילי — בן יעקב.
- ראיינו אנשים מהמסובים על שם משפחתם, אם עוברת שיספרו מדוע, אם לא — שינמקו.
- * הפעילות בקבוצה תימשך זמן קצר ולאחריו יתכנסו שוב התלמידים והוריהם וכל קבוצה תבצע את המטלה שלה.
- * סעיף זה יובא לפי ראות עיניו של המורה.
- נסיים בהגשת מתנה לבת המשפחה דולה בן־יהודה, מגילת קלף אשר הוכנה בידי התלמידים ובה מילות תודה והערכה למשפחת בן־יהודה שזיכתה אותנו בני העם העברי בשפה עברית.

צוות מורים בהנחיית שרה דגן

במבט ראשון

1. הרפתקאות בני משפחת וומבל¹

מאת ג. ב.

המסופר על מעשיהם של בני משפחת בעלי־חיים שאינם מוגדרים ואין אנו יודעים בדיוק במי מדובר. הכוונה, כנראה, להציג בפני הילד יצורים סמליים שיש בהם מן התכונות של בעלי־חיים, אך דא עקא, רק בעקיפין נודע לנו כי מדובר באלה ולא באנשים.

רוב רובם של מעשיהם כמעשי בני־אדם המה.

אורח־החיים, ההויי, השימוש במושגים ובכלים — כל אלה כשל החברה האנושית.

יש במתואר על משפחת וומבל המצביע על השתייכותה לעולם בעלי־החיים :

"כפותיהם הקדמיות מכסות את אוזניהם ושערות פרוותיהם סומרות מרוב פחד" (מתוך וומבל — השלג שהתחיל לדבר, עמוד... אין מספור).

ברם רק מי שקורא בעיון פסקה זאת, או בדומה לה (בנגו צודק תמיד), מסיק כי מדובר בבעלי־חיים, שהרי כפות קדמיות ושערות פרווה מאפיינות אותם. אך אלה נבלעים ברוב התיאורים האחרים המייחסים לגיבורים תכונות אנוש. מלבד זה, רמזים מסוג זה אינם בכל הסיפורים, ומכיוון שאין הם ממוספרים ואין מוקדם ומאוחר בהם, יכול הילד להתחיל לקרוא בסיפור שאין בו שום רמז לחייתיות והרי הוא נבוך. במיוחד קשה הדבר משום שההאנשה חזקה ותיאור הווי החיים עלול להטעות.

למשל :

"אתה חיברת את הצינורות הלא נכונים.

1. שמונה סיפורים, כתבה : אליזבת ברספורד, איורים : מרגרט גורדון, נוסח עברי : יהיעם פדן, הוצאת זמורה, ביתן מודן, 1982.

חיברת, את צינורות הגז למאור עם צינורות המים החמים. פרק את החיבורים האלה ומיד" "וכל המנורות נדלקו" (ההפתעה הגדולה של טוברמורי). או "וילינגטון התבונן בכתב עת גדול מאד שהיה מונח לפניו... איזה יופי של עתון. רק הביט על... זה בטח עתון אנגלי. (חמת החלילים של המק וומבל).
ובכל הסדרה רצים למטבח, ואופים עוגיות בתנור, ומשתמשים בפטיש ובמסורים, ושותים תה בארוחת ארבע, ו"כל וומבל חייב לקבל שעורים וללמדם לעשות עבודת שרברבות ונגרות ותיקון דברים כדי שיפעלו".
אני משער כי המגן על הסדרה יטען כי הרי מדובר במאורה, ובכפות, ובפרווה ואין ספק במי מדובר.
אך לעומת אלה הרי רוב התיאורים הם של הווי אנוש, שעות צהרים ושעון ובלונים ועוד כהנה וכהנה.
אך לא רק תיאורי המעשים.
חילופי הדברים, היחסים ההדדיים, הדיאלוגים לקוחים מעולם הריאלי של בני־אדם. לפיכך איני בטוח אם יש במסופר תרומה לעידוד דמיון של הילד הקורא שצועד צעדיו הראשונים בקריאה עצמית, והרי לאלה מכוונת הסדרה הן מפאת סימניה החיצוניים והן בתמימות התכנים.
אילו במקום המול"ם הייתי, לא הייתי משקיע משאבים להוצאת סדרה זאת גם אם הטקסט והאיורים הוגשו על מגש נוח.

2. שיר מזנוור לאמהות²

הספר הקטן של אלבר כהן, שהוא ספק אוטוביוגרפי ספק פרי דמיונו* הנו כולו שיר תהילה לאמו של המחבר אך אפשר לראות בה, באם, סמל לאהבה של אם בכלל ושל אם־יהודיה בפרט. בספר השתפכות־נפש של אדם בנגרותו המתאר את היחסים ההדדיים שבינו לבין אמו למן "תשעת החדשים שנשאה אותי" ועד למותה.
הסופר מעלה אפיזודות מחייו אמו לאו דווקא לפי סדר כרונולוגי וכולן באות לחזק את דברי ההערצה שהעלה על הכתב עט הזהב של הסופר בפקודתו.
אני ממליץ בפני עמיתי המורים לגרות את תלמידיהם המתבגרים ולהפנותם אל הספר דווקא משום שהם נמצאים בגיל המרדות, ומשום שמלחמת "אבות

2. אלבר כהן, הספר אשר לאמי, מצרפתית: ניצה בן־ארי, הוצאת זמורה ביתן מודן, תשמ"ב 1981, 108 עמודים.

*. ראה מאמרו של בני ציפר מרציפן ממטבחה של אמה, "הארץ", מוסף לתרבות וספרות 22.1.82.

ובנים" הוא הדבר הנראה טבעי ומובן ומתייחסים אל התופעה בסלחנות רבה. ומשום שהגבולות מטשטשים והחלכים ואין מבחין בין ציניות לבין מהות המאבק, יהיה זה אולי מן התבונה למסור לצעירים את ספרו של כהן. אולי בהשפעת הספר יחול שינוי ביחס לאם ומאן — להורים ולמבוגרים, ובלשון המחבר "לו לפחות אחד מכם יתייחס ביתר עדינה אל אמו בזכותי ובזכות אמי" (104). קריאתו הרג-שנית של אלבר כהן אל הצעיר מלווה אמנם ספקות: "אבל אני מכיר אתכם, כל עוד אמותיכם חיות, מאומה לא ישרש מכם את אדישותכם המטורפת". אך אני פחות פסימי ממנו. אולם גם אם לא ישנו הצעירים את אדישותם, הרי ייהנו מספר הכתוב בכשרון רב.

גלגלים³

3.

גלגלים מהווים אטרקציה גם היום*.
הילד בסיפורנו מתפעל מן הגלגלים ויודע שאפשר להשתמש בהם כדי לבנות אוטו. הוא יודע שזהו המרכיב החשוב ביותר, וכאשר הוא ביקש מאבא שיבנה לו אוטו הוא שמע את התשובה:

"אם תמצא גלגלים... נבנה לך אוטו". כלומר, כל היתר נמצא בהישג יד, ואינם מהווים בעיה, רק הגלגלים הם העיקר.

אך השימוש בגלגלים טוב גם לכלי "הסעה" אחרים ואלה אינם מותנים במספר ארבעה דווקא, אפשר פחות. וכך בהדרגה בונה האב כלי תחבורה עם גלגל אחד, — מריצה, עם שניים — קורקינט, עם שלושה — תלת-אופן ורק בסוף השיא — אוטו. זהו כל הסיפור.

הילד לומד כי בחתירה לקראת יעד סופי יש תחנות ביניים, וגם אלה חשובות, והישג חלקי חשוב גם הוא, ואי-אפשר להשיג את המטרה בשלמותה בבת-אחת. אדרבא, טוב לצעוד לקראתה צעד-צעד, שעל-שעל ובסופו של דבר מגיעים אליה.

כך נתגשמה השאיפה להשיג את האוטו ונוצלו הגלגלים בהדרגה, בעזרת האב, בעל-הנסיון והתבונה. במבנה הסיפור אין חידוש, הוא בנוי על עקרון השילוש החוזר, אך מי טוען שכל ספר חייב להביא עמו חידוש?

הציורים בשחור אינם מושכים, אך האות הגדולה במיוחד מפצה את הקטנים שצועדים צעדיהם הראשונים בקריאה עצמית.

3. מיריק שניר, גלגלים, ציורים: דני קרמן (שחור על רקע לבן וירוק). ספרית הפועלים 1982, 24 עמ'.
* השווה לספר גלגלים של מרים ילן שטקליס, הוצאת "הדר".

”אוהבת לא אוהבתי”

4.

זהו שמו של ספרו של זאב ליכטנזון ולי אין ספק: אני אוהבתי. בספר 37 שירים לילדים, שסימניהם — צורה ומבנה, שורות קצרות מחורזות. הנושאים של השירים לקוחים מעולמו של הילד והתכנים מוגשים בדרך של ניתוח פסיכולוגי, אך צורת ההגשה קלילה, פשוטה, מובנת בדרך של סיפור. דבר זה אופייני ובולט והמחבר עושה זאת עלידי שימוש רב בפעלים. הילדה, שהיא האני המספר, משתמשת בפעלים כדי לספר על מעשיה ותעלוליה ואף על הגיגיה ואנחנו מקשיבים ומאמינים לה, כי כל הנאמר אמת, כי אנו יודעים זאת מנסינונו. ואהבתי את השירים בגין ההומור הסטירי שבהם. למשל: אני לא אוהבת / כאלה שעושים רוח / הם נותנים לך / בקשי ביש / ורצים לספר / שנתנו לך / תפוח (כאלה שעושים רוח). או: כשאהיה גדולה / אני אהיה טיסת / כי כל כך גבוה בשמים / אף אחד לא ינדנד לי — / הי תגידי־תגידי / למה את כועסת (טייסת). בלשונו של ליכטנזון משולבת פה ושם עגה ”לסגר תִּטְלִיזִיָּה תִּרְאֵשׁ תִּבּוּבוֹת, צִיצִים, מִתְגַּלְצוֹת, פֶּלֶץ, מְשׁוּצָה, בִּיבִיסִיטֵר, תִּאֲצַבְעוֹת, תִּעִינִים.

אני הייתי מעדיף את הספר מוגש בלשון נקיה לחלוטין כי הביטויים הסלנגיים אינם הכרחיים, אף כי הילד ודאי משתמש בהם בדיבורו. אך מכיוון שאלה מעטים (מלבד הריבוי בשימוש ת' במקום את ...) אין הדבר פוגע בטעם הטוב. חן מיוחד נסוך על פני הציורים של אלישבע געש, היא מוסיפה ביטוי לטקסט, ממחישה אותו וודאי מגרה את הילד לקרוא בו עוד ועוד. המזיגה בין המלים והציורים יוצאת מן הכלל, הקונדסיות, המבט הפקחי, ההתנסות בעשייה, העצב או הפחד — הכל חז, חריף בצבעים לא רעשניים אך מרהיבים. הספר שלפנינו מתווסף לסדרת הספרים לילדים שהפסיכולוגים שולט בהם, והוא מוסיף גוון. אוהבתי את הספר ואני בטוח שגם הטיפ יאהבוהו.

דובי יוצא לצפון⁵

5.

סיפור אקטואלי על דובי שהחליט לצאת לצפון להנעים לילדים שיושבים במקלטים בשל הפגזות המחבלים בקטיושות. לדובי, שאינו מכיר את הדרך, עוזרים הכוכבים, והוא טט ב”מרכבה מוארת באלף אלפי קרני אור”. תוך כדי טיסה עובר מעל לעיר־גב וכנרת, והכוחות הטובים, הכוכבים, מביאים אותו למחוז הפצו. דובי מגיע למקלט, סביבו מתקהלים הילדים הקטנים, והוא מספר את הסיפורים המצחיקים והמשעשעים ששמע מפי סבתא.

4. אוהבת לא אוהבת, כתב: זאב ליכטנזון, ציירה: אלישבע געש, בצבעים, הוצאת כתר, 42 עמ'.
5. דובי של סבתא יוצא לצפון, מאת: ימימה אבדר־שטרנוביץ, איורים: טובית אלמליח, צבעוני,

ספרית פועלים, סדרת פשוט, 1982, 34 עמ'.

דובי יצא מהבית ללא רשות וחייב לחזור עם שחר בטרם תתעורר סבתא משנתה, וכך קרה אך ה"סוף הטוב" אינו לגמרי חלק. מפאת עייפותו לא התעורר דובי בבוקר כרגיל וסבתא כעסה עליו, העליבה אותו ונזפה בו בעצל. אבל דובי הרי עשה מעשה טוב, לכן רגז על סבתא ו"עשה לה מן "בוס" שכזה" שסבתא נבהלה.

פרץ קונפליקט בין השניים והיה רוגז רב ואף על-פי-כן דובי לא גילה את הסוד. מדוע? הרי סבתא היתה שמחה אילו ידעה את מעשהו הטוב, כי גם היא רצתה לנסוע לצפון לשמח את הילדים ומפאת חולשתה לא יכלה לעשות כן. משאלתה נתגשמה, בלא שתדע על-כך, על-ידי כוח עליון, פלאי, כדוגמת הגמדים של הסנדלר, אולם אין לספר על-כך לסבתא כי הרי היא מציאותית ואין לערבב אצל המבוגר מציאות בפלאי-אגדה. ובמציאות — רוגז של אוהבים אינו דבר נדיר, ולכן "הברוגז חולף והאהבה נשארת, ככה זה". סיפור-אגדה אקטואלי, ציוני, כדרכה של ימימה טשרנוביץ, חינוכי אך דיסקרטי.

6. עיניים קטנות בארץ גדולה

הארץ הגדולה היא, כמעט מובן מאליו, אמריקה. אמריקה הפכה להיות חלק מחיינו ואנו חיים אתה, או היא חייה בתוכנו יום-יום, אנו קשורים בה בטבורינו מכיוון שאי אפשר להתעלם ממנה אנחנו מתלבטים קשות איך להציגה בפני הילדים.

התנועה לאמריקה וממנה אלינו חזקה ותדירה. מה איפוא נספר עליה? נשבחנה, נספר על גדולתה ונפלאותיה — הרי נעודד את הירידה, נרבה בגנותה — הרי נמצאו משקרים, נוקיע רודפי בצע — נימצא במצב לא נעים כלפי רבים ממכרינו ואולי אף קרובים לנו ביותר. נשיר שיר תהילה לארץ — ניתפס לפאתוס מזויף ופטוריוטיזם מנופח. האפשר למצוא דרך מאוזנת אפקטיבית? נראה שכן, על-כל פנים ככל שהדבר נוגע בהבאת הנושא בפני ילדים, וכפי שהדבר משתקף בספרה של מינה איתן.

האני המספר, אורי איתן מקיבוץ חמדיה במונולוג ארוך, 95 עמודים, מספר בחן בהומור, בעין בוחנת את אשר ראו עיניה הקטנות באמריקה הגדולה, בעין ביקורתית יודעת חיא להבחין בין הטוב והרע, מסתגלת לתנאים החדשים מתגעגעת לקיבוצה, וכאשר היא חוזרת עם הוריה ארצה מסיימת את סיפורה בתפילת-תקווה:

"אני מקווה שאתם, הילדים לא תשאלו אותי כמו כל החברים בקיבוץ — אז איפה טוב יותר, באמריקה או בישראל!
אני מבין לרצונה של אורי ובי יכול להיות ספק איפה טוב יותר?"

6. עיניים קטנות בארץ גדולה, כתבה: מינה איתן, ציירה: עדנה גבעוני שלזניאק, מנוקד, מסדה 1981, 96 עמ'.

ציד המכשפות*

מאת אסתר טרסי גיא

כבר בעמוד הראשון של הספר החדש משל מחברת חדשה — מכל מקום שמה מופיע בפעם הראשונה בספרות הילדים המקורית שלנו — מסתבר שיהיה זה מעין מסע אגדי ובו גמד אחד מאגדת "השלגיה" יקבל על עצמו משימה נכבדה: לגרש את כל המכשפות מספרי ילדים.

אפשר לראות זאת כמשימה הומנית, כהזמנה להשתתף באקט הומני, בסילוק הצל שבאגדות הטובות; הרחקת הרשע, הפחד, ואולי אפשר לקבל זאת כביטוי לאידיאה ביקורתית, היינו, קול נוסף — בניגוד לקולותיהם של הפסיכולוגים, האוהבים לזמן לנו את הקטרוזיס — נגד אגדות מפחידות, המתארות אכזריות; נגד הגיבור השחור באגדה המשולה, כידוע, לזברה, שכן כתובה היא לנךשחור בלבד.

אכן, אנו נענים להזמנה ויוצאים לדרך יחד עם הגמד, למסע ארוך ביער, יער מפחיד, אולי, לא פחות מהמכשפות עצמן, הגרות אי שם על הר גבוה, שאליו צריך להגיע דרך היער הזה, כדי לגרשן.

יצאנו, בהתאם למסורת האגדה השגרתית ובהשראת דמיונה המבריק והלא־שגרתי של המחברת. יהיה זה מסע ארוך מלא הרפתקאות, שבו נערמים בדרך קשיים וסכנות. בכל שלב של קושי שברך מופיעה דמות חדשה, הלקוחה גם היא מספרי ילדים, כדי למצוא פתרון לקושי וכדי לעזור לגיבור הראשי האמיץ, לגמד; בעצם לשני גיבורים הראשיים — לגמד ולזאב, ואם כי זה האחרון זכור לנו מבליעת הסבתא המסכנה, כאן הוא משנה את אופיו: "בסיפור שלי אני זאב רע, כך כתבו עלי. אבל הרי יצאתי מן הסיפור ומחוץ לסיפור מותר לי להיות כל מה שמתחשק ליי" (עמ' 28).

ובכן, הראשונה, שעוזרת למשימה, היא הפיה מ"סינדרלה", שמציידת את הגבר ימים בכדור קסמים: "טריק" אגדי שגרתי אמנס, אבל המסע שופע גם רבותות לא

*. עפרה גלברט, סוד המכשפות, ציורים: מושיק לין, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 31 עמ'.

שגרתיות ומעניינות. השני הבא לעזרה הוא הדוב הגדול מ"שלושת הדובים", העוזר לזאב להיחלץ מקורת־עץ כבדה; האצבעונית היא השלישית, שנכנסת דרך חור המנעול לביתן של המכשפות; על כנפי ברבור עוברים את יער הצברים הנורא; ולבסוף, כדי להתגבר על הקשיים של העפלה על הר גבוה וחלק, שבראשו בנוי ביתן של המכשפות, נוקבים בו פשוט חור... מסתבר, שההר עשוי פלסטיק ונפוח כבלון ויש רק להוציא ממנו את האויר. נהדר!

"...לרגלי הר הפלסטיק פעורה תהום עמוקה מאד" — נאמר לנו עוד בעמ' 12. והנה ה"אפי־אנד" המקווה: המכשפות מאבדות את כושר הכישוף שלהן, נסוגות בפני הזאב ו... "רצו רצו ומרוב בהלה נפלו ישר לתוך התהום!" (עמ' 30). באנו לידי סיפוק איפוא. אף הרגישים שבינינו השלימו עם התמונה הלא־מזעזעת יחסית של מוות פתאומי — "הרי תהום!" ויתכן, שאלה מאתנו שוויתרו על אסכולות פסיכולוגיות מסוימות וסלדו ממעשיהן הרעים של המכשפות — זוכרים את התנור המוסק ע"י המכשפה בשביל עמי ותמי? — יכולים עם תום הסיפור להירגע ולהתנשף בהקלה:

"כל המכשפות הרעות נעלמו מבין דפי הספרים".

אבל למען מיצוי מלא של תוכן הספר יש להוסיף עוד פרט, שהושמט במזיד, כדי להעלותו כעת בנפרד ובמיוחד. והוא: לא כל המכשפות נפלו לתהום. האחרונה שבהן הצליחה לרכוב על מטאטא ולעוף לעבר היער. אבל הרוח היתה בעכרה, והיא נפלה לתוך שדה הצברים, "זמן רב נשמעו זעקותיה עד שנדמו" (עמ' 30).

איזו תוספת מקורית להאפי־אנד הכללי, ישראלית מובהקת, כלומר שאובה מנוף ישראלי מובהק, מוות אטי בין מליונים מחטי צבר, מוות אכזרי יותר מהרבה אמצאות מיתות משונות, המתוכננות ע"י המכשפות. "זמן רב נשמעו זעקותיה עד שנדמו" — כמה חבל, שבמקום לחוג בנחת את אובדן של המכשפות, של מוטיב הרשע באגדות אם מישוהו אמנם רצה בכך — הרי כעת שוב חייבים אנו להזדעזע בשומענו על המוות האיום הזה — חבל מאד.

מה בצע איפוא בכל "המפעל" של טיהור מכשפות טוטלי, כשכעת יש לנו עוד אגדה מבעיתה אחת עם תוכן של אכזריות פיקנטית — מוות בן שיחי צברים — ולו של מכשפה רעה.

מה יהיה עם ההומניות המדומה, שהלכנו אחריה שבי? ואיך נשתחרר מן הזכרון הטרוימטי, כשיגוש לנו אי פעם פרי צבר מתוק ביד המוכר, המצוידת יפה בכפפה אטימה כהלכה?

הציורים המאירים את הסיפור יפים להפליא. בצבעים עדינים, וגם אלה השחורים, המהווים את ההקטנה של הציור הצבעוני. האם יש בכך רמז לטובת הפסיכולוגים, כשנקבע בעל כרחנו, שהציור היפה ביותר הוא דווקא של הצברים? פחות יפה מכולם הוא הציור של הפיה; היא ורודה מדי ושמנה מדי לדעתם של אלה, הרגילים לבלות בחברת פיות.

חברתי טיקה*

מאת צפריה גר

ספר זה שיך לסדרת ספריה הקודמים של דורית אורגד, על בעלי-חיים — חברתי הובת הנוצה וכו'.

בעלי החיים של המחברת הם בתחום הישגו של כל ילד והיא כותבת על הקשר הבלתי רגיל שבין הילד לידידיו אלה.

יש בגישה של הסופרת משהו שתמיד כובש אותי מחדש:

(א) אוירה וצבע של ארץ ישראל.

(ב) גישה מיוחדת לפרט.

דורית איננה נחפזת. יש לה זמן לתיאור פרטים ופרטי פרטים. לכן מוכרחים אנחנו להיות שותפים לדקויות בהבדלים שבין כלב לכלב, בין שכן לשכן ובין חבר לחבר. דורית אפילו מניחה את ההבדלים האלה מתחת לזכוכית מגדלת. כפי שהיא רואה ומראה לנו בעיני רוחה של שרון גיבורת הסיפור.

(ג) האנשים שבהם דורית אורגד מטפלת בספריה אינם מושלמים ונפלאים. אלה סתם אנשים רגילים שיש להם חולשות. שרון למשל היא ילדה רגילה. ילדה שלפ"עמים אחוזה פחדים וחרדות. זה משתקף במערכת היחסים שלה עם הוריה ואח"יותיה — טלי הגדולה ומיכל הקטנה.

הסכסוכים וההתרגזויות רק מבליטים את ההבדלים שבין ילד לילד לפי אופיו וגילו. גם האב והאם אינם יצורים מושלמים. הם אפילו לא מסכימים ביניהם בדברים רבים. אמא היא הזמות החזקה יותר בעיצוב חייה של המשפחה. השותפות של האם בקשר שבין שרון לבעלי החיים, אינה עניין כפוי, גם האם רוחשת אהבה רבה לבעלי חיים. כשיש בעיות נרתמת האם ופונה לוטרנר. שרון מתייעצת עם מומחי השכונה כיצד לטפל בטיקה. אבא מצביע על החבלות שחיבלה טיקה בדירה, אבל בסופו של דבר מקבל גם הוא את ה"חברה טיקה" לחוג משפחתו.

(ד) דורית אורגד איננה מסתפקת בעלילה מרתקת — עלילת חייה של הכלבה בביתה של שרון. היא כורכת את העלילה בבעיה אחרת. המשפחה מעתיקה דירתה מסביבה ירוקה ושלווה לאזור, שבו בתים רבי-קומות, לדירה בקומה השמינית.

(המשך בעמוד 54)

* חברתי טיקה, מאת: דורית אורגד, ציירה: אלה וסרשטיין, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשמ"א 1981, 214 עמ', מנוקד.

דו קיום בשלום

(זרקור על אורי וסמי)

מאת שלומית יונאי

לספר אורי וסמי חשיבות גדולה. זהו נסיון להתמודד עם הבעיה של יחסי יהודים וערבים והקשיים בדרך לחיים ביחד, בשלום, כפי שזה מתבטא במפגש של שני ילדים: אורי היהודי וסמי הערבי.

המחברת דליה ב. י. כהן אינה בוחרת בדרך הקלה. סמי הוא בן כפר בגליל. אחיו הגדול עזר תחילה למחבלים ובהמשך הצטרף לשורותיהם. בגלל זה כוחות הבטחון של ישראל פוצצו את בית המשפחה, שעברה כתוצאה מכך לכפר בדרום לבנון שם האב עבד כמורה במחנה פליטים. סמי אף הוא כמעט והצטרף לכוחות המחבלים. אורי הוא יתום מאב טנקיסט שנהרג במלחמה בלכתו לחלץ חבר פצוע.

בשביל כל אחד משני הנערים זהו קשר ראשון בסוגו, לשניהם מטען של דעות קדומות ואיבה וזו הזדמנות ראשונה "להכיר את האויב", כפי שאומר סמי: "אף פעם לא חשבתי שליהודים בישראל יש ילדים רגילים שלהם מחשבות ורגשות". אורי נזכר למה לא בחר ללמוד ערבית בבית-הספר כשהיתה לו אפשרות בחירה: "הם הרגו אנשים רבים, אמר אז, ואם יוכלו יהרגו עוד. למה שאלמד את השפה שלהם?". אחת הבעיות בספר הוא הניתוק, המלאכותי במידת מה, מהעולם שמסביב, בייחוד מעולמו של אורי: כיתה, חברים, בית ומשפחה. אורי מאבד בטיול את בני כיתתו בגלל היותו אינדיבידואליסט המעדיף להישאר במאסף. הוא מוצא מסתור מפני הגשם במערה, אליה מגיע גם סמי. שני הילדים מבלים יחד מספר ימים. קצת מוזר, לא חינוכי ולא אמין שאורי לא מנסה לחזור לביתו או לפחות להודיע לאמו שהוא בריא ושלם. הדבר עולה כהרהור בדעתו רק פעם אחת, הוא חושב על כך ואינו עושה דבר, איפה האחריות? מה עם הדאגה לאמו האלמנה? מצד שני, זו אולי המסגרת היחידה בה יכול היה להיווצר קשר בין השניים: הם בתנאי ניתוק מהסביבה הרגילה, וללא השפעת קרובים וידידים הם יכולים להתנהג אחרת. הימים עוברים על שני הידידים כמו על שני רובינזונים, או שני "ילדי טבע" בפינקיק

1. אורי וסמי, דליה ב. י. כהן, הוצאת מסדה, 1981.

2. שם, עמ' 23.

מתמשך. רק לקראת סיום הספר "החגיגה נגמרת", הילדים עוזבים את תנאי החממה והבידוד שמבטיח את ה"ביחד" שבחיק הטבע. אורי נפצע וסמי לוקח אותו לכפר בלבנון לטיפול והבראה. בביקור הקצר מספיק אורי להתאהב בבת הרופא שבה כבר מאוהב סמי. הדבר לא רק שאינו מסכסך ביניהם — להיפך, מקרב אותם זה לזה. מה שיותר חשוב — אורי מרגיש על בשרו את אשר חשים בני הכפר לעתים מזומות — הפחד בעת הפצצה מן האויר של מטוסי חיל האויר הישראלי, הפעם — כפעולת תגמול על פיצוץ שאירע בתחנה המרכזית בתל-אביב.

מאד מאלף בשביל אורי המפגש עם ערבי שוחר שלום — אביו של סמי (שבנו, כזכור, חבר בארגון מחבלים). האב מסכן את חייו על מנת לעזור לאורי. אורי זוכר עדיין את תגובת האב למכתב אוהד שקיבל מארגון מחבלים: "שום טובה לא תצמח מן החבלנים! מלחמה, מלחמה, ושוב מלחמה. מספיק עם זה!"¹.

היחסים בין הילדים מתוארים ברגישות עם תשומת לב לדקויות ולמורכבות שביחסי אנוש. הקשר נוצר ומתפתח בהדרגה, עם תנודות: עליות וירידות. אחרי התקרבות קורה שיש נסיגה להסתייגות ועוינות.

הילדים מעשירים זה את עולם רעהו מבחינות רבות, הם עושים יחד רפסודה, מאמצים גור זאב, מחפשים ומוצאים אוכל בחיק הטבע — חוזה, חרובים ודגים. כמו כן הם מלמדים זה את זה קצת ספרות. אורי מצטט קטע משיר השירים וסמי מתפעל מהדימוי "שערך כעדר העזים" סמי מלמד את אורי קטע שירה פיוטי על הירח, שכתב משורר ערבי בשם אבן חאפאזה. כל צד מגלה להפתעתו שלבני העם השני יש תרבות.

הערה: כשהקורא לוקח את הספר לידי אין לו שמץ מושג שזהו ספר על בעית הערבים והיהודים. המחברת בחרה לנער הערבי שם שאינו מתאים כל כך לסטראר טיפ שלנו: לא אחמד או מוחמד, השם סמי בהחלט יכול להיות שם יהודי, כינוי מקובל לשמואל. נראה לי שאין זה מקרי, אולי חששה מספר "עם תווית" המצהיר על עצמו מראש כספר המטפל בבעית יחסי ישראלים וערבים.

מלבד היותו ספר הרפתקאות מרתק, זהו ספר בעל מסר פציפיסטי מובהק, או ליתר דיוק אנטי מלחמתי. הגיבורים נפרדים בסוף עם אפשרות שזו פרידה לנצח. התיאור מאד נוגע ללב, והמחברת משאירה פתוחה את השאלה בדבר סיכוייהם לחזור ולהיפגש במצב היחסים הנוכחי בין ישראל למדינות ערב.

את מה שקרה ביניהם מסכם סמי במשפט אחד: "...אז לפחות לקחנו חופשה קצרה מן ההיסטוריה, לא, "

"בימים אלו מופיעה בעתון בערבית של רק"ח סדרת מאמרים מאד ארסית על דמות הערבי בספרות הילדים הישראלית, עם התייחסות מיוחדת לספרי אבנר כרמלי המציגים סטראוטיפ מאד שלילי של ערבי. טוב שקיימים ספרים כמו אורי וסמי שמתמודדים עם דעות קדומות ותארים סטראוטיפים".

על חמור שזכה לחיי נצח¹

מאת ירדנה הדס

ספר-הילדים, העוסק בחמור המפורסם ביותר בארצות-הברית, הוא אחד מסדרת ספריה של מרגרט הנרי, "Roundup Library". הסופרת הקדישה שנים-עשר מיצירי רוחה לבעלי-החיים, המאכלסים את אגדות ארצה הגדולה.

"Brightly" אוייר תוך כדי מאמץ למסור בדייקנות מירבית את דיוקנו של "גיבור" הספר עפ"י פסלו, המפאר את אולס-ההסבה של פונדק-הדרכים הנודע, הניצב על המשעול, שכבש בפרסותיו הקטנות.

חמור קטן, ה"יושב" על כרעיו האחוריות, רגליו הקדמיות זקופות ואזניו קשובות — ולו "פינת-זיכרון" ותצלומי-ידידיו בני האדם, וסביבו נופו של הקניון הגדול, מקום חיותו וכיבושיו.

ספר-ילדים זה מופץ ונקרא כיום על רקע מאבק ציבורי על חיי חמורי-הבר, המאכלסים את הקניון הגדול. הרשות, המטפלת במכמני-הטבע, טוענת כי צאצאיו ואחיו של "המלאך הבהיר" מלחכים כל חלקה טובה ומקפחים את האיילים, הצ'בים ושאר בעלי החיים המוגנים שבמכתש הנפלא. אוהבי החמורים טוענים, לעור מתם, שיש להוסיף מזון ולא לגרוע מן האוכלוסיה החיה.

חזקה על קוראי-הספר, ששיפוטם בעניין זה "ישוחד", אך אין הסופרת עוסקת במאבק. היא מתרכזת בדמות אחת, שהפכה לאגדה ובונה את ה"אני" שלה מעגלים-מעגלים ביד אמן.

"ברייטי" הוא — בראש ובראשונה — הוא עצמו. הוא חמור, שאינו מדבר, אינו מחקה בני-אדם ואינו "מואנש" בכל צורה שהיא. הוא יצור, שהפך להיות פראי לאחר שאדוניו הראשון אבד או איבד אותו. חמור קטן ועיקש, שכל משאלתו היא

1. "BRIGHTY of the Grand Canyon", By Marguerite Henry, Illustrated by Wesley Dennis. Rand McNally and Co., Chicago, New-York, San-Francisco.

2. הדפסה שביעית, מאז 1970.

— חיים וחופש. התקשרותו אל בני-האדם היא מותנית, משנית, כנה ועמוקה גם יחד.³

מעגל ההשתייכות השני של "ברייטי" מורכב אפוא מידידיו בין האנשים, משהוא נופל בידי נבלים או בני-אדם שאינם מבינים לרוחו, הוא חומק מידיהם בהזדמנות הראשונה, המתאפשרת לו.

ידידיו הם — נער וזקן. אין לברייטי קשר עם מבוגרים "סתם". זוהי נקודה, שיש בה, לבד מן האמת העובדתית שבידי הסופרת, גם אמת אמנותית עמוקה. הומר הובס, הנער, דומה ל"ברייטי" בנקודות רבות: הוא עיקש, אוהב חופש, הרפתקן, אמיץ ונאמן. בנער הזה "צומח" הזקן, רעו האחר של "ברייטי".

כ"ברייטי" כן הזקן. נוף צמיחתו הוא המכתש — והוא שתקן ומחוספס ויפה כמותו. "ברייטי" דואג לפרנסת עצמו — ואף הזקן כן. אולם לזקן ישנה מוטיבציה נעלה, המחייבת אותו. הוא רוצה במימון על מנת לסייע לאחייניתו, שהיא ילדה נכה, להשיג כסא-גלגלים נוו ומתאים לצרכיה.

המניע הזה הופך את מחפש-המתכות הזקן לדמות מיוחדת, המתגדרת לעצמה בין שאר מחפשי-זהב ואצים-להתעשר, שאיכלסו את אמריקה בתקופת "הבהלה הגדולה" והותירו אחריהם ערי-רפאים וזכרונות עתירי אלימות.

מעגל ההשתייכות השלישי — והוא שלישי, כיון שהוא הפחות חשוב בארגו הסיפור — הוא המשפחה החמורית, הטבעית, שיוצר "ברייטי" לעצמו. שבטו, נשיו, עייריו הקטנים. למעגל זה משתייך החמור הקטן והעיקש בין שני מאורעות: מנצחונו על המנהיג הקודם עד תבוסתו. מאותו רגע נוטל חמור צעיר וחזק את השלטון — וה"גבור" שלנו, ש"עשה את שלו ויכול ללכת", חוזר אל ידידו בני-האדם.

מעגלו הרביעי — והרחב ביותר — הוא הקניין עצמו על בעלי-החיים השונים שבו ובעיקר — על נופו, מקום ראיתו של "המלאך" הבהיר". בדיאלוג היומיומי שבין איתני-הטבע ובין בעלי-החיים הקטן קיימת דואליות דרמטית, המתמתנת מאליה, בהיותה שיגרה. שיגרה, ככל שהיא מכוערת, אינה יכולה להשתדר בשיאים בלתי פוסקים. על כן, השלג הוא מלכודת-מות, אך גם דרך לפתרון ולהצלה: השלג מתואר כ"כלא לבן", כ"סוהר". אך הוא גם המעכב את ג'ק איירונס, האיש הרע, בעל אגרוף-הברזל, מלרצוח את הנער הומר ואת החמור גם יחד.

דרכי עיצובו של הסיפור אופייניות לסיפורי הרפתקאות רבים: העיתויים — ההצלה באה ברגע האחרון, ויש בה מן הדראמה ומן ההומור גם יחד.

זוהי "הצלה משמים": המושיע מגיע מבעד לצוהר שבעליית-הגג... אך הוא אינו

3. דוגמא טובה לעיצוב-הדמות: עמ' 138—144 בספר, המתארת מרקס יחסיו של ה"גבור" עם חמורים אחרים. לאחר מכן, מן הראוי להשוות למתואר בעמ' 112 — גוונים שונים ביחסיו של "ברייטי" עם בני האדם.

גיבור אדיר ונהדר — הוא ידו הזקן של החמור, שחדר לבית הנצור מבעד לפתח היחידי האפשרי — ומראה רגליו הצנומות, המידלדלות על גבי הסולם הרעוע, אותו איזון עדין, המועד פאתוס קלוקל, מצוי גם ביחס לחכמת-הריפוי והתרופות של הזקן החביב.

יש בסיפורנו מומנטים של הסיפור הבלשי לילדים. הגבורים הם טובים-ורעים. גבורת-הרוח היא בת-לוייה לענוה ולנדיבות, ואילו רועי-הלב חבר אל תאוות-הבצע והאנוכיות היהירה. ג'ק איירונס מעוצב על דרך-השליה — ועשו, הדומה להפליא להשפלתו של המן הרשע, משמח לבות הקוראים שוחרי נצחון הצדק. חמורנו, עם כל חביבותו, שוחר בדידות. הוא עיקש וסקרן. קולות-הפיצוץ של בוני-הגשר מפחידים ומרגשים אותו. תגובתו אמינה משום שאף היא נעזרת בהומור הטוב: "אזניו קפצו — כמעט — מחוריהן". תמונת האזניים הארוכות והמקפצות (כאדונייהן המדלג בבהלה) משעשעת ומבשרת, שכל רע לא יארע לו ולנוף — חיותו. גם "הרגעים הגדולים" זוכים לפרופורציה בעזרת החיך הטוב. מעברי-הגשר, העברת החמור, המחלים מפצעו, אל מקום-מבטחים, חנוכת המפעל — כל אלה עשויים באיפוק זיכני ומעודן.

המחברת משתמשת בסמלים (הגשר הרופף) ובדמויות מן ההסטוריה (הנשיא רוזוולט). כבמאי טוב, היא עושה שימוש וירטואוזי בעזרים (Props). בין אלה נוכל למנות את הרובה ואת גושי-המלח. כלי-ההרג, שיש עמו מסר של אהבה (בהיותו מזכרת ידידות) וטעם הדמעות המנחם והמחזק — עשויים לשמש לקורא הרגיש מזון רוחני, שיוסיף על הנאתו מן העלילה.

המחברת נמנעת במכוון ממיסטיקה. ובדברי הסיום הנרגשים שלה היא מדגישה עובדת היות גיבורי הספר בני-חלוף. היא נעזרת בקטעי-יומנו של הנשיא, אך מאזנת את התלהבותו בתארה את תגובת "ברייטי" על מצלול-הדברים. הרובד הפסיכולוגי "מגייס" אף הוא: חמור אינו יכול להעיד, אבל "עיניו זוכרות" את האמת שראה. עם סגירת מעגל הקריאה בספר, אנו חוזרים אל ראשיתו. דברי-ההקדמה הם כשטר שנפרע.

"זהו סיפורו של חמור קטן וכודד, שחי בקניון הגדול של אריזונה. נחפש-זהב זקן מצאו מתרוצץ חפשי לנפשו במשעול המשתפל מגדתו הצפונית של המכתש אל נהר-הקולורדו..." החוט-הבלתי-נראה של ריעות אמת נקשר כבר אז. גדולת הספר — בפשטותו, ביושר שבו, באמת הבלתי מעורעת, המכויזה על זכותו של בעל-חיים על התיב שכבשו רגליו. חוקרים ויערנים, אמנים ותיירים — כל אלה הולכים בעקבותיו של ברייטי. ועם צועד הקורא, מהלך ואומר שירה.

4. ראה עמ' 194, 197, 211: כולם מצוייט דוגמאות טובות לאיזון העדין, השומר על אובייקטיביות-לכאורה.

5. ראה נא עמ' 134, וכן עמ' 81.

ענוק שומאיש*

(המקום המתאים לניצולים מכל הגילים)

מאת הרצליה רז

הספר הגדול והיקר הזה **מלא ניגודים** וזה אולי עיקר חנו וגם הפגם המרכזי שבו. אילו היו המחברים כותבים סיפור-משלי על חיות מאנשות ובונים עליה רצופה על מה שקורה לליבני הקרנף וליופי הפרפר, ולחבריהם המופלאים בעמק שומאיש, היה הסיפור יכול להגיע לצעירי הקוראים באמצעות התמונות הנהדרות והיה מגיע למבוגרים באמצעות הטכסט המשלי.

אבל, בספר הזה התערבב העולם הספרותי-פיוטי עם מסר אקולוגי וביולוגי והם ארוגים זה בתוך זה עד שנוצר שעטנז בלתי נסבל לגבי הקוראים.

גם קורא מיומן בקריאה בונה לעצמו מערכת ציפיות לספר שהוא קורא בו ובדאי שכך עושה ילד שאינו מיומן בקריאה.

מערכת הציפיות לגבי סיפור פיוטי, שונה לחלוטין מאשר לגבי מסר עיוני ואינן פורמטיבי.

השבירה המתמדת של הקריאה בספר אינה מאפשרת הזדהות עם הסיפור ועם גבוריו ואינה מאפשרת להתעשר בתחום ההבנה והעיון.

אילו היה הספר ערוך בשני חלקים — הסיפור לחוד והאינפורמציה לחוד כי אז יתכן והתוכן היה מגיע לקורא. מבחינת תוכנו שייך הספר לספרי-המידע ההולכים ומתרבים לאחרונה בשוק הספרים.

זהו ספר המתאים במיוחד לקוראים אנגלוסכסיים. הציורים שבספר מתנהגים בנוסח אנגלי, הם לבושים (בעלי החיים המאונשים)

* כתבו: סטיל קרטיס, אימו דרוס, הארי גולין ומיכאל גופי, תרגמה: לאה נאור, הקדים: מנחם אמיתי (המחלקה לזואולוגיה), הוצאת כתר, 1981.

בלבוש אנגלי, עוסקים בתחביבים הטיפוסיים לעם האנגלי ומערכת היחסים שביניהם מושתת על הרגלים הטיפוסיים לאנגליה.
לגבי הילד הישראלי הממוצע כל זה עולם זר שאינו מזמין להזדהות.
כבר אמרתי זאת בהזדמנות אחרת, ספרי מידע לקטנים אי אפשר לתרגם, יש לעבד ולהתאים אותם לסביבה הקרובה של הקוראים הצעירים.
בודאי שיש מקום ללמוד על יצורים ההולכים ונכחדים בעולם ובודאי שישנם כאלה בסביבתנו הקרובה.

מסתבר שהנושא של הספר: איכות חיים ושמירה על איכות הסביבה הוא נושא רב ערך בכל תרבות, אך אם רוצים שהוא יהיה משמעותי לקורא הישראלי, צריך לקרב את הנושא לעולמו ולסביבתו.
לא כל כך הבינותי על-פי מה נבחרו בעלי-החיים שבספר לייצג מה שהם מייצגים. ליבני הקרנף צריך כנראה לייצג את הפער שבין הגודל החיצוני והמציאות הפני-מית. בהיפוכו של ליבני הוא יופ הפרפר.

שניים אלה, בניגוד שביניהם מהווים יסוד פיוטי לסיפור. אבל אוסף הגיבורים המשניים עצום ומבלבל והשמות שלהם ארוכים זרים ומבלבלים עוד יותר.
לא ברור מדוע נבחרו דוקא הם למלא תפקידים כאלה בסיפור; ולא ברור מהו היסוד המשלי הקשור לעובדות המוזרות בסיפור.
הסיפור המשלי אינו שלם מבחינת העולם הפיוטי שלו וכלל לא ברור מהו הנמשל של המשל הסיפורי.

הפרפר איננו סימפטי מראשית הסיפור ולא ברור מדוע בעל-חיים מקובל כסמל לעליצות וליופי דווקא הוא נבחר לייצג בעל נכסים ורודף בצע.
הספר שלפנינו מלא ניגודים ובשל כך הוא לכאורה מעניין, אך מבנהו וחוסר הבהירות הופכים אותו לבלתי-מעניין ומכבידים על הקריאה.
הספר יצא מהודר מאד, מלא צבעים נהדרים, ציורים מדוייקים ויפים, עטוף בכריכה קשה ומרהיבה ודפיו עשויים נייר טוב וחזק.
כל זה גרם למחירו הגבוה וגם זה גורם מרתיע לרכישתו.

לכיתות הנמוכות

תמר פיש נחשון מספרת על המתהווה בגן-ילדים. הסיפור מושם בפי ילדים ומוגש בצורת שיר. התכנים: עניני יום-יום בגן כפי שידועים לרבים. פינת רופא, עוגה, מריבה, חגיגה, תורן וכמובן השאיפה לכיתה אלף.

ספר תיאורי שאין בו סיפור או עלילה מתפתחים, אך לשונו קלה מובנת ועשירה. התאורים בספר ממש חיים, הודות לשימוש הרב בכוח הדמיון, בדימויים המרובים הלקוחים מעולם הילדים. כל התיאורים מובאים מן הגן של שולה הגננת, מן הילדים בגן ומסביבת הגן הנמצא במלחה, שכונה בדרום ירושלים. האיורים המתלווים לכל עמוד בספר ומש-תרעים על עמוד שלם, מאירי-עיניים, עליזים ומשובבים, מוסיפים להבנת הטקסט, וכמעט אפשר לספר את עיקר הטקסט על פי האיורים עצמם.

צורר שירים הכתובים בחרוזים קצרים, עלילה אין בהם, אך נושאייהם לקוחים מחיי הילדים. אהבתם, חברותם, חדר הילדים שלהם, אבא המבטיח ומקיים הנוטל חלק במשחקהם, אף על פי שהשירים מקיפים לכאורה נושאים שהם מעולם הילדים ובעיותיהם, אין בהם עומק ומתח. נופך של חן מוסיפים לספר החרוזים האחרונים המזמינים את הילד הקורא לחוות את דעתו ולהוסיף משלו.

בגן שלנו שמה, כתבה:
חמר פיש-נחשון, ציירה:
נורית יובל, "עמית",
1982, 44 עמ', (לא ממוס-
פר), מנוקד.

בגן של שולה, כתבה:
ליאורה בקשי-קופלמן,
ציירה: אורה איל, "כ-
תר", 1982, 18 עמ', (לא
ממוספר), מנוקד.

ציורים מחדר הילדים,
כתב: משה פאול, ציירה:
אסנת, הוצאת "אלישר",
1981, 32 עמ', מנוקד.

ספר מיוחד המנסה להביא את הילד לחשיבה עצמית. בדפים הלבנים שבצדו הימני של הספר מסופר סיפור פשוט על "יומולדת" לדני המתכוון למסיבה, נרדם לפני בוא אורחיו ומתעורר כשכולם ומתנותיהם מחכים לו. בדפים הירוקים שבצידו השמאלי של הספר — שאלות לילדים המאזינים (או קוראים) — שאלות המפעילות דמיון ומחשבה.

האם "הדמיון כולו שקר זול וזה מה שהורס את הכל?" מה לעשות עם כרמלה שתמיד נדמה לה, לא מבדילה בין מציאות ודמיון? סיפור חביב על ילדה עשירת דמיון שהוריה מבינים שזהו נכס יקר — אך לפעמים הוא בבחינת אוצר השמור לבעליו לרעתו המסקנה — אפשר להפנות את הדמיון לאפיק חיובי, לכתוב שירים וסיפורים כי כדברי כרמלה: "בלי דמיון אני סגורה בכלוב..."

אחת מאותן אגדות מקסימות בהן האבחנה בין טוב ורע ברורה מאד ואין מקום לטעות. אריה טוב לב, בין אריות מרושעים בנינגול אפריקאי. בזכות טוב לבו יש לו כנפיים על גבו, ובשלהן לועגים לו האריות האחרים. הוא ניזון רק מספנטי, מקרוניים ומיץ עגבניות, הרעים לועגים לו וביחוד אותה לביאה מרושעת ששפתותיה רטובות מדם ומפיה ריח רע.

לכיתות הבינוניות

ספר הרפתקאות חביב, על מאבק בין סוחר ערמומי מרושע לבין בעל-ספינה עני ועל הספינה המהירה בלק ג'וק שהיתה בעבר ספינת שודדיים; הסוחר רוצה לנצלה לשם הברחה משקאות. כיצד סוכלה מזימתו על ידי שני ילדים פיטר וקי תוך כדי הרפתקאות מרגשות.

הראיתם פעם ברבור ההולך לבית הספר? ברבור הכותב על לוח, מנגן בחצוצרה, ונותן תשר במלון ריץ בבוסטון, כן, גם חותם למבקשי אוטוגרפים... זהו לואיס הברבור

בראו נספר על יום הולדת, כתבה: חסידה פעיל, צייר: אבנר כץ, ספרית פועלים 1981, 42 עמ', מנוקד.

כרמלה נדמה לה, כתבו: הרצל ובפור חקק, צייר: רה: ליאת בנימיני, הוצאת אלישר 1981, (לא ממוספר), מנוקד.

משל האריה הטוב, כתב: ארגסט המינגווי, ציירה: אנרייתה אנוסטינילי, הוצאת עם עובד 1981, (לא ממוספר), מנוקד.

קורות ספינה נאמנה, כתב: פרלי מואס, חרגם: שלמה גונן, צייר: ויקי-טור מאיס, זמורת ביתן מודן, סדרת מרגנית, 1982, 150 עמ'.

תרעת הברבור, כתב: א.ב. ווייס, תרגמה: יוכי-בד פרימן, צייר: אדו-

הלבן, ידידו של סם הילד, גיבור משני בספר מקסים זה. דמיון ומציאות משמשים בספר בערבוביה כשההומור מנצח עליהם. יש בספר סיפור אהבה והרפתקאות.

יתום, כאוליבר טויסט ואנגלי לא פחות ממנו, מגיע סימון עם אתונו וחתולו ללונדון כדי ללמוד ציור. אמנם ד"ר פילד ידידו שהזמינו לגור עמו נעלם, אך אל דאגה הוא יימצא. סימון מתחיל ללמוד לעבוד ולרכוש לו ידידים. הוא נקלע להרפתקאות שונות ומשונות שמעורבים בהן בני אצולה ופשוטי-עם שכולם קשורים זה בזה. ספר מרתק מותח ורווי הומור.

זהו הספר הראשון מתוך סדרת "ההרפתקנים" בעריכת גלילה רון־פדר. הספר מתאר את דרכו של חוקר הקוטב אמונדסן הנורווגי, שהצליח לעבור מהאוקיינוס האטלנטי לים הצפוני וכן להגיע ראשון לקוטב הדרומי ולהקדים את סקוט האנגלי. זהו סיפור הרפתקאות מופלא עם שיר הלל לאומץ לב ולכוח רצון. חברו בו אומץ לב, שאיפה, יושר והתחשבות בזולת, דברים שתודות להם הצליח לשלוט בצוות אנשים ולהשיג את המטרה אליה נכסף.

לכיתות הגבוהות

"בקצה המערבי של העיר תל-אביב מתנשאת מתוך חולות הים גבעת כורכר", על גבעה זאת מתרחשים דברים רבים, ועל רקעה מתארת רוחמה צור תקופה קצרה של טרום המדינה. אנו מתוודעים אל חבורת נערים ונערות בצופים וב"הגנה" קוראים על נער בודד פליט השואה והוא באצ"ל ומשתתף בהורדת מעפילים מן האניה. הסופרת בונה את סיפוריה על רקע היחסים בין צעירי השכונה לבין הנער הפליט המחפש את קרוביו ועל האהבה התמימה של רוחמה ויעקב גיבורי הספר. עוד משולבים בספר זכרונות על תקרית פת השואה שאותן מעלה יעקב פליט השואה. הקורא הצעיר ילמד על תקופה הרת-עולם בחיינו בסיפור קולח זה הכתוב בשפה עברית קולחת ותקינה.

ארד פרסקינו, הוצ' זמור-רה ביתן מודן, סדרת מרגנית 1982, 149 עמ'.

מזימות אפלות בכטרסי, כתבה: ג'ואן איקו, תר-גם: יחיעם פדן, ציירה: פט מריוט, הוצ' זמורה ביתן מודן, סדרת מרגנית 1981, 221 עמ'.

רואלד אמונדסן, המפע אל הקוטב, כתב: א. זה-בי, הוצאת אלישר 1982, 82 עמ'.

הצריף שעל גבעת הכורכר, כתב: רומן לבני הנעורים, כתבה: רוחמה צור, הוצ' אל"ף 1982, 180 עמ'.

סיפור היסטורי מן המאה ה-19 המתרחש ברוסיה הגדולה בזמן שלטון הצאר. מיכאל סטרוגוב, גיבור הספר יוצא בשליחות מסוכנת מאד להעביר אגרת מהצאר לאחיו, דרך איזור שבטי הטטרים המתפרעים ואוהבי הקרבות. הוא ממלא שליחותו בנאמנות ובמסירות נפש על אף הסכנות והתלאות שפקדו אותו ואת אמו ועל אף העיורון שהטילו בו הטטרים.

זיל ורן הצליח להביא בסיפור זה את הנוי החיים ברוסיה של המאה ה-19, החל בחצר הצאר וכלה בעניים המרודים, הוא תאר את הכוח שהיה בידי הצאר, חיי המותרות שב- חצרו. תאר את הלאומים הרבים שברוסיה, את נופיה הנרחבים והביא שפע של מושגים להרחבת הידע. האיורים הם האיורים המקוריים של הספר הראשון ועל כן שונים מאד מהאיורים המקובלים היום.

זוהי פעם שניה שהספר רואה אור בארץ וזהו תרגום חדש. שני צעירים שאינם סופרים, בוגרי בית-הספר שקיד, כתבו על בית-ספרם. הספר יצא לאור ברוסיה בשנת 1927. הספר מתאר נערים, חלקם פרועים, חלקם עבריינים, יתומים, וידועי סבל, המגיעים תוך כדי נסיונות שונים להגשמת המנון בית הספר "עוד נהייה לאנשים".

הספר מספר את קורות אותה שבת של העשרים ותשעה ביוני 1946. אין זו ספרות יפה במוכן המקובל כי אם ספר היסטוריה למבוגרים ואולי גם לנערים ונערות. בספר ניתוח של יחסי היישוב עם הבריטים, מטרת הבריטים לשבור את היישוב. תיאור מפורט של העוצר והמעצרים בירושלים, החיפוש והמעצרים ביגור, תל-יוסף, הדגניות, אשדות יעקב, אפיקים ועוד.

הכותב מספר על תשע שנותיו של קיבוץ בית הערבה, משנת 1939 בה הוקם עד 1948, ימי ראשית מלחמת השחרור שבה נעזב.

המחבר הוא ממייסדי בית הערבה ומתאר באהבה את הפלא הגדול — "רחיצת האדמה" המלוחה והפיכתה לאד- מה מתוקה שאפשר לגדל בה צמחים. וכך הופכת ערבה מלוחה לגן פורח.

מיכאל סטרוגוב, כתב:
זיל ורן, תרגמה: עדינה
בסון, איור הכריכה: איזי
כהנא, הוצאת כתר 1981,
עמ' 237.

הרפובליקה שקיד, כתבה:
ג. ביליך ל. פנטליב, תר-
גמה: דוידה קרול, הוצ'
"מסדה", סדרת קשת
לנוער 1981, עמ' 347.

השבת השחורה, כתב:
מרדכי נאור, הוצ' הקי-
בוץ המאוחד, סדרת לר-
חמים, ע"ש יגאל אלון,
תשמ"א, 162 עמ'.

בית מול הר נבו, (מסי-
פורי בית הערבה). כתב:
ישראל אבן גור, הוצאת
הקיבוץ המאוחד, תשמ"א,
112 עמ'.

נתקבלו במערכת

1. אייקן ג'ואן, **מזימות אפלות בבטרסי**, תרגם: יחיעם פדן, איורים: פט מריוט, מרגנית — ספרי מופת לילדים ולנוער, זמורה ביתן מודן, תשמ"ב 19צ1, 221 עמ', מנוקד.
2. אנדרהיל רות **כנף בונה**, תרגם: יואל פרץ, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשמ"ב, 125 עמ'.
3. אשל אילן **המסע המופלא של ילדי שכונת הפועלים**, ספרית דן חסכן, הוצאת עם-עובד, 1982, 190 עמ'.
4. בל היינריך, **הרכבת נהגה לדייק**, תרגם: פר' אברהם הוס, הוצאת מסדה, 1982, 172 עמ'.
5. בלטמן רעיה, **מי מכיר את ניסן רחמים? צייר: אבי כץ**, הוצאת דביר, 1982, 70 עמ', מנוקד.
6. ברייאר סטלה, **שוכני היערות**, הוצאת מסדה, 1982, 237 עמ'.
7. ברק דודו, **שיר שי לאופיר ולינאי**, ציירה: אלישבע געש, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשמ"ב, 31 עמ'.
8. דאל רואלד, **צ'רלי ומעופפליית הזכוכית**, תרגם: אורי בלסם, איורים: יוסי שינדלמן, מרגנית — ספרי מופת לילדים ולנוער, זמורה ביתן מודן, 1982, תשמ"ב, 155 עמ', מנוקד.
9. דווידוביץ לוסי, **המלחמה נגד היהודים**, תרגמה: עדית זרטל, הוצאת זמורה ביתן מודן, 1982, 526 עמ'.
10. האן ג'קי, **יום עליז יום מרגיז**, ציירה: האן ג'קי, תרגמה: מיכל ארצי, הוצאת עם עובד, תשמ"ב 1982, מנוקד.
11. הרשקוביץ טובה, **קוקי הבקוקי השובב**, סדרת ראשית קריאה, בית הוצאה כתר, 1982, 94 עמ', מנוקד.
12. וייט א. ב., **תרועת הברבור**, תרגמה: יוכבד פרימן, איורים: אדוארד פרס-קינן, מרגנית — ספרי מופת לילדים ולנוער, זמורה ביתן מודן, תשמ"ב 1982, 149 עמ', מנוקד.
13. חנוך ל., **הקונכיה**, הוצאת אלף, תשמ"א 1981, 234 עמ'.
14. טבנקין משה, **אורי גורי ושורי**, צייר: דני קרמן, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשמ"ב, 32 עמ', מנוקד.
15. כהן י. ב. דליה, **חבורת החמציצים**, ציירה: פפי מרזל, הוצאת מסדה 1981, 94 עמ', מנוקד.
16. לואיס ק. ס., **הסוס ונערו**, תרגם: גדעון טורי, איורים: פולין בינס, מרגנית ספרי מופת לילדים ולנוער, זמורה ביתן מודן, תשמ"ב 1982, 149 עמ', מנוקד.

17. ליכמן אירנה, **המון חברים**, צייר: גוטרמן יעקב הוצאת הקיבוץ המאוחד תשמ"ב, 55 עמ', מנוקד.
18. ליכטנזון זאב, **אוהבת לא אוהבת**, ציירה: אלישבע געש, בית הוצאה כתר, 1982, מנוקד.
19. מואט פרלי, **קורות ספינה נאמנה**, תרגם: שלמה גוון, מרגנית — ספרי מופת לילדים ולנוער, זמורה ביתן מודן, תשמ"ב, 1982, 150 עמ', מנוקד.
20. סטיג ויליאם, **הגנב האמיתי**, צייר: סטיג ויליאם, תרגמה: אילנה דן, הוצאת עם עובד, 1973, 62 עמ', מנוקד.
21. פיש-נחשון תמר, **בגן שלנו שמה**, ציירה: נורית יוכל, הוצאת עמיחי, תשמ"ב מנוקד.
22. קלירי בברלי, **רמונה הולכת לכתה א'**, סדרת ראשית קריאה, בית הוצאה כתר 1982, 113 עמ', מנוקד.
23. שביט יעקב, **עוג הגדול ועוג הקטן**, צייר: עמוס קינן, הוצאת עם עובד 1982, מנוקד.
24. שנהב חיה, **על ההר יושב ענק**, ציירה: אורה איתן, הוצאת עם עובד 1982, מנוקד.
25. שפירא הדסה, **שוקולד עם אגוזים**, ציירה: רנה דניאל, כתר-לי, בית הוצאה כתר 1982, מנוקד.
26. תירוש-אילן סמדר, **למה חורף?**, אייר: עידו אילן, בית הוצאה כתר 1982, 95 עמ'.

חברתי טיקה

(המשך מעמוד 41)

טבעי הדבר ששרון איננה רואה את המעבר בעין יפה. תדר לעצמה איננו מנחם אותה. היא פשוט לא הרגישה שהפרטיות שלה מקופחת בבית הישן. כל הפגמים שבסביבה החדשה מזדקרים לעיניה בצורה מפלצתית. היא חושבת בלבה בעיקר על אובדן ידידיה הרבים במקום מגוריה הישן. שרון מבוהלת! החברה טיקה משמשת לשרון מאחז, עוגן שהיא מטילה לסביבה החדשה. בעזרתה של טיקה הקליטה איננה קשה כל-כך (כפי שחששה שרון בתחילה!). מהר מאד יש לשרון שותפים חדשים ויועצים חדשים לגידולה של טיקה. החיים בחיק המשפחה נמשכים כסדרם גם בבית החדש וגם זה מקל על הקליטה. שרון נרגעת מפחדיה בעזרת הקשר שבינה לבין טיקה שלה.

ה) כמו תמיד, אם אתה ילד המתכוון לגדל לך "חבר" פרטי, תמצא בספרה של דורית אורגד הרבה פרטים **ועצות טובות** בעסקי גידול כלבים. הדברים כאן הם ככונים ומוסמכים.

וכמו תמיד נברך בשמחה על ספר שגם החורים יוכלו להשתתף בתענוגות הקריאה בו. ספר שיש בו סבלנות וסובלנות לבני-אדם ולבעלי-חיים.

משוט בעולמנו

ספרים לילדים של קורצ'אק

חידון בבאר-שבע

מאת אסתר טרסי גיא

לאירוע נאה זכו ילדים בכמה בתי-ספר יסודיים בבאר-שבע. היה זה חידון ליצירותיו של קורצ'אק, הכתובות לילדים והדבר נערך לזכרו של אריה בוכנר, ז"ל, אחד ממתרגמיו של ספרי קורצ'אק לעברית. ביוזמת אלמנתו של א. בוכנר ז"ל, נערכה אזכרה ליום השנה הששי לפטירתו, ובה פרקי נגינה של ילדים, מקהלה, פרקי קריאה, ובמרכזה — החידון. באודיטוריום של האקדמיה למוסיקה של באר-שבע התכנסו בסדר מופתי תלמידים, מורים, אורחים והנבחרים להתמודד בשלב האחרון של התחרות בין תלמידי כתות ז-ח. המנחה צילה גרעין-בר — הספרנית המעולה והאהובה של ספריות לילדים בבאר-שבע, הראתה בפעם נוספת את יכולתה: להכין בקפדנות חידון יפה ומגוון, להנחות בהומור את המשתתפים על הבמה ואת השומרים בקהל, שלש שעות רצופות, כמעט ללא הפסקה וללא תקלה של ממש. בין השאר היא כבשה את לבו של הקהל באמרה — נוסח יותם הקסם — שהיא הביאה לכל אחד מן השומעים מנעולים קטנים, אותם היא זרקה כניכול, באורח פנטומימי, לתלמידים, כדי שיחזיקו מעמד ו"ינעלו את שפתיהם לבל יפריעו למהלך החידון. על מאמציה זכתה המנחה במדלית קורצ'אק מטעם אגודת קורצ'אק בישראל, וחבל, שהילדים לא שמעו, איך הגיבה על זה. בצניעות האופיינית לה אמרה לעומדים בקרבתה: "חבל, שהמדליה לא עשויה שוקולד, כי אז הייתי מתחלקת בה עם כל אלה שעזרו לי בעשייה, אבל מה עושים עם זהב"?

המרכז הפדגוגי האזורי והספריה העירונית בבאר-שבע היו שותפים לביצוע. למען מיצוי האמת, צריך להזכיר, שבטיב השאלות ובניסוחן היה משום חד-חדיות ונעדרו בהן נקודות מרתקות ולא-שגרתיות. אבל על הדבר הזה כיפרה התנהגותה של ועדת השופטים, בהנהלתה החיננית והתקיפה של ירדנה הדס, שכן סלחנותה כלפי הכשלונות ועידודה את המצטיינים בהישגים מיתנו את הליקויים בפני עצמם.

את כל האירוע ליווה מנהל הספריה העירונית בבאר-שבע. דברי הערכה לבוכנר ז"ל השמיע יו"ר האגודה להנצחת קורצ'אק בישראל. ומי זכה בחידון? כפי שאפשר היה לצפות, אבל לא בבטחון גמור — נציגי ביה"ס על שם קורצ'אק.

המצב בספריה

מאת מ ל ר מ ר י ם

— ברצוננו להתייחס למדור "משוט בעולם" מתוך חוברת א' של ספרות ילדים ונוער — תשרי, תשמ"א.
בישיבת ועדת הספריה (הועדה מורכבת מספרני הכתות) דנו בין שאר הנושאים גם בסוגיה זו.
בקשתי מהתלמידים להתייחס למאמר שהופיע בעלון חברת הילדים באפיקים בנושא **המצב בספריה**. לפני שאביא לפניכם את תוצאות הדיון אני מוצאת לנכון לציין שבבית ספרנו מסודרים הספרים לפי מדורים, לגילאים שונים, ובכל מדור העמדת הספרים היא לפי שמות הסופרים.

המדורים הם שלושה: לגיל הרך — כתות ב'ג', לכתות ד'ה', לכתות ה'ו'. לכל מדור סימון שונה.
בנוסף לחלוקה זו יש לנו מדורים לפי נושאים: אגדות, גדולי עולם, אישים, שואה, סיפורים הסטוריים, בחייהם לוחמים מספרים ועוד.
במדור לכתות ד'ה' ו'ה'ו', מצויים מספר ספרים זהים.

סיכום הדיון:

הספרנים שלנו התנגדו להצעת ילדי אפיקים בהסבירם שעדיפה החלוקה שלנו וזאת מהטעמים הבאים:

- 1) הילדים הקטנים עדיין לא בוחרים ספרים לפי שם הסופר (למרות שגם במדור שלהם העמדת הספרים היא לפי שם הסופר) ולכן נוה להם יותר לגשת למדור המיועד להם במקום לחטט בכל המדורים.
- 2) מאחר וישנם מדורים גם לפי נושאים יכול כל ילד לבחור ספר לפי הנושאים המעניינים אותו והגישה אליהם חפשית.
- 3) הילדים מהכתות הגבוהות יותר ד'ו' באים לספריה, בדרך כלל, עם מידע מוקדם על הספר המבוקש וזאת מפי חבריהם או מהפרסומים השונים בביה"ס ולא חשוב להם מיקומו.

4) הילדים שאינם יודעים במה לבחור, נעזרים בספרני הכתה או בספרנית מבלי להתייחס באיזה מדור הספר נמצא.

מאתר וישנה גישה חפשית לכל המדורים רשאי הילד לבחור ספר לפי רצונו אלא אם הספר שבחר קשה מדי בשבילו והספרנית מעירה לו על כך.
בדיון הנ"ל הציעו הספרנים להוסיף מדור נוסף לנושאים והוא "על בעלי חיים".

אל : חמדור לספרות ילדים, משרד החינוך והתרבות

רח' דוד המלך 18, ירושלים 101 94

- 1) אני מבקש/ת להיות מנוי/ה על כתבי-העת לשנת תשמ"ג (4 חוברות). 60 שקל מינוי שנתי.
- 2) נא לשלוח לי את חוברות "ספרות ילדים ונוער".

תשל"ה — ☐ חוברת א' — אזל	☐ חוברת ב' — אזל	☐ חוברת ג' — חוברת ד' ☐	☐ חוברת ד' ☐
תשל"ו — ☐ חוברת א' (ה') אזל	☐ חוברת ב' (ו') אזל	☐ חוברת ג' (ז')	☐ חוברת ד' (ח')
תשל"ז — ☐ חוברת א' (ט')	☐ חוברת ב' (י')	☐ חוברת ג' (יא)	☐ חוברת ד' (יב)
תשל"ח — ☐ חוברת א' (יג')	☐ חוברת ב' (יד')	☐ חוברת ג' (ט"ו)	☐ חוברת ד' (ט"ז)
תשל"ט — ☐ חוברת א' (י"ז)	☐ חוברת ב' (י"ח)	☐ חוברת ג' — ד' (י"ט — כ')	☐
תשמ" — ☐ חוברת א' (כ"א)	☐ חוברת ב' (כ"ב)	☐ חוברת ג' (כ"ג)	☐ חוברת ד' (כ"ד)
תשמ"א — ☐ חוברת א' (כ"ה)	☐ חוברת ב' — ג' (כ"ו — כ"ז)	☐	☐ חוברת ד' (כ"ח)
תשמ"ב — ☐ חוברת א' (כ"ט)	☐ חוברת ב' (ל)	☐ חוברת ג' (ל"א)	☐ חוברת ד' (ל"ב)

- 3) במצורף צ"ק המחאה ע"ס משוך על "קרן בית הנשיא" (לפי 15 שקל חוברת) (30 שקל חוברת כפולה)

את התשלום אבצע עם קבלת החוברת.

השם תמען

* יש לסמן ב"X את המבוקש ואת דרך התשלום במשבצת המתאימה.

SIFRUT YELADIM VANOAR
JOURNAL FOR CHILDREN'S AND YOUTH LITERATURE

May 1982, Vol. VIII, No. 4 (32)

ISSN 0334-276X

Editor; G. BERGSON

18 King David St.

Jerusalem, Israel

CONTENTS

Study and Research

- Adjectives of Size and their Emotional Impact in
Miriam Y. Shteckeles' Poems Dalit Eizencraft 3
- Separation and Unity in David Agmon's Poems
Dr. Meira Carmi-Lanyado 10
- Every Poem and its Name Dr. Uriel Ofek 16
- The Magic of Legends Herzlia Raz 20
- Non-Story Children's Books Gershon Bergson 24

Reading Experiences

- Eliezer Smolly's Short Stories 28

Methodology

- E. Ben Ychuda's First-born Sara Dagan 29

Reviews

- At First Sight: 1. Adventures of the Woumbell
Family. 2. A Song of Motherhood. 3. Wheels.
4. She loves me — she loves me not. 5. Dubby
Goes North. 6. Small eyes in a big country G. B. 34
- The Witches' Secret Dr. Esther Tarsi-Guy 39
- My Friend "Tikka" Zafrita Gar 41
- Peaceful Co-existence Shlomit Yonai 42
- The Immortal Donkey Yardena Hadas 44
- The Valley of No-one Herzlia Raz 47

From the Bookshelf

- An Annotated List for the Lower Middle and Upper
Grades 49
- Books Received 53

Around our World

- Korczak's Children's Books Quiz Dr. Esther Tarsi-Guy 55
- In the Library Miriam Mahler 56

המשנתפים בחוברת

- ד"ר אוריאל אופק, גרשון ברגסון, ירדנה הדס, הרצליה רז, צפרירה גר, ד"ר אסתר טרסיגיא — ראה חוברות ב"ג, (כ"ר-כ"ז).
שלומית יונאי — ראה חוברת א' (כ"ה).
ד"ר מאירה כרמי-לניאדו — מרצה בספרות באוניברסיטת ברי-אילן.
דלית אייזנקרפט — האוניברסיטה העברית
מלך מרים — מורה ספרנית.
שרה דגן — מורה מדריכה בערד.

ה ת ו כ ן

עיון ומחקר

- תוארי הגודל ומטענם הרגשי בשירתה של מרים ילן שטקליס
3 . — דלית אייזנקרפט .
10 . רחוק ואחדות בשיריו של דוד אגמון — ד"ר מאירה כרמי-לניאדו .
16 לכל שיר יש שם — ד"ר אוריאל אופק .
20 קסמן של אגדות — הרצליה רז .
24 ספרים לילדים שאינם סיפורת — גרשון ברגסון .

חווית הקריאה

- 28 מתוך "סיפורים וציפורים" .

מיתודה

- 29 הבכור לבית אב"י — שרה דגן .

ביקורת

- במבט ראשון: 1. הרפתקאות בני משפחת וומבל; 2. שיר מזמור לאמהות; 3. גלגלים; 4. אוהבת לא אוהבת; 5. דובי יוצא לצפון; 6. עיניים קטנות בארץ גדולה — ג. ב.
34 סוד המכשפות — ד"ר אסתר טרסיגיא
39 חברתי טיקה — צפרירה גר
41 דו קיום בשלום — שלומית יונאי
42 על חמור שזכה לחיי נצח — ירדנה הדס
44 עמק שומאיש — הרצליה רז
47
49 ממדף הספרים
53 נתקבלו למערכת

משוט בעולמנו

- 55 חידון ספרי ילדים של קורצ'אק — אסתר טרסיגיא
56 המצב בספריה — מרים מלך
53 תוכן באנגלית